

Hoe ondernemend zijn zzp'ers?

Resultaten zzp-panel meting II van 2011

drs. Nardo de Vries
Werner Liebregts MSc
drs. Paul Vroonhof

Zoetermeer, mei 2012

Research voor Beleid | EIM | NEA | IOO | Stratus | IPM

ISBN: 978-90-371-1037-1

Bestelnummer: A201204

Prijs: € 45,-

Dit onderzoek is mede gefinancierd door het programmaonderzoek MKB en Ondernemerschap (www.ondernemerschap.nl) en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Voor alle informatie over MKB en Ondernemerschap: www.ondernemerschap.nl.

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij EIM. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van EIM. EIM aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with EIM. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of EIM. EIM does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

Samenvatting	5	
1	Inleiding	9
1.1	Het toenemende belang van zzp'ers	9
1.2	Tweede meting 2011: ondernemende houding	9
1.3	Uitgangspunten van het zzp-panel	10
1.4	Leeswijzer	12
2	Bedrijfsvoering van zzp'ers	13
2.1	De financiële positie van zzp'ers	13
2.2	Verklaringen voor de financiële positie van zzp'ers	21
2.3	Zzp'ers in recessietijd	25
2.4	Overige kenmerken van de bedrijfsvoering	28
3	Ondernemende houding	33
3.1	Inleiding	33
3.2	De aspecten van een ondernemende houding	33
3.3	Overige aspecten van ondernemendheid	39
3.4	Ondernemerschapsvaardigheden	46
Bijlagen		
I	Verantwoording en schaalanalyse van Ondernemende Houding	51
II	Veldwerkverantwoording meting II 2011	57
III	Opzet van het panel	59
IV	Analyse tijdsbesteding	63
V	Vragenlijst en routing	65

Samenvatting

Zzp'ers: bovengemiddeld ondernemende houding

In het huidige debat woedt de discussie over de vraag of zzp'ers in Nederland nu echte ondernemers zijn of eerder een type zelfstandig werknemer. Hoe ondernemend zijn zzp'ers nu echt? In deze editie van het zzp-panel is gebleken dat zzp'ers in algemene zin over een ondernemende houding beschikken. Zij scoren boven het gemiddelde op de schaal voor Ondernemende Houding.

De schaal voor Ondernemende Houding omvat drie onderliggende aspecten: innovativiteit, risicobereidheid en proactiviteit. Zzp'ers hebben een bovengemiddelde innovatieve houding, zijn in iets mindere mate bereid om risico's te nemen, maar blinken weer uit qua proactiviteit. Mannelijke zzp'ers zijn vaker bereid om risico's te nemen en hebben vaker een proactieve houding. Hoger opgeleide zzp'ers beschikken vaker over een innovatieve en proactieve houding en zijn vaker bereid risico's te nemen. ICT'ers en onderwijzers/trainers zijn innovatiever. In de bouw en de industrie zijn zelfstandigen veelal risicomijdend.

Ook op andere aspecten is er sprake van ondernemendheid

Naast de ondernemende houding zijn er nog andere indicaties voor ondernemendheid gemeten. Het is bijvoorbeeld bekend dat ondernemers vaker een optimistische kijk hebben op de toekomst, meer geloven in zelfcontrole en in hun eigen vaardigheden, eerder kansen zien en houden van concurreren. Ook zzp'ers beschikken relatief vaker over deze eigenschappen. Uit het panel blijkt dat drie kwart van de zzp'ers optimistisch is over zijn toekomst en ook gelooft in zelfcontrole over zijn leven. Daarnaast denkt 73% van de zzp'ers te beschikken over de kennis, vaardigheden en ervaring die nodig zijn om nieuwe bedrijfsactiviteiten te starten. Ter vergelijking, in de totale beroepsbevolking (18-64 jaar) is dit aandeel circa 45%. Iets meer dan de helft van de zzp'ers houdt ervan om te concurreren waar ruim een kwart daar niet van houdt. De investeringsbereidheid van zzp'ers is vrij hoog (een rapportcijfer van 7,0). Ondernemende zzp'ers zijn het vaakst bereid om te investeren.

Op bepaalde aspecten blijft de ondernemendheid van zzp'ers wat achter. Zo is de mate waarin zzp'ers kansen herkennen niet bijzonder hoog. 37% van de zzp'ers ziet (in algemene zin) goede kansen om nieuwe bedrijfsactiviteiten te starten, terwijl dit bij alle ondernemers voor ongeveer de helft geldt (52%). Naar eigen inschatting beoordelen zzp'ers hun risicobereidheid met een 6,4 als rapportcijfer. Gebleken is dat het nemen van risico's zeer sterk samenhangt met een ondernemende houding. Ook het opstellen van een ondernemingsplan komt bij zzp'ers in geringe mate voor. 65% van de zzp'ers heeft geen ondernemingsplan (laten opstellen).

Vaak uitbesteding administratie en acquisitie vaak zelf

Een ondernemende houding alleen is niet voldoende. Voor een succesvolle bedrijfsvoering zijn ondernemerschapsvaardigheden zoals administreren en

acquireren cruciaal. Een kwart van de zzp'ers heeft de administratie in eigen beheer. In de meer productiegeoriënteerde sectoren besteedt meer dan 80% de administratie geheel of gedeeltelijk uit. Als zzp'ers de administratie in eigen beheer houden, is dat vooral vanwege de aanwezigheid van boekhoudkundige kennis, de beperkte omvang of de kosten. Ruim 80% doet de acquisitie geheel zelf en circa 10% doet acquisitie samen met anderen. Anderen zijn dan meestal andere zzp'ers (44%), intermediairs (21%) of marketing-/adviesbureaus (14%). Door gezamenlijke acquisitie neemt de kans op grotere klussen toe of wordt er tijd bespaard.

Economische prestaties

Naast de ondernemende houding zijn in deze editie wederom de economische prestaties en vooruitzichten in kaart gebracht. Een op de drie zzp'ers realiseerde in 2011 een omzet tot € 25.000 en bijna een op de vijf genereerde meer dan € 100.000 per jaar. Sectoren met een relatief gunstige omzetontwikkeling in 2011 waren de industrie en de ICT. Zzp'ers in de landbouw en de overige dienstverlening kenden een moeilijker jaar. De omzet in 2012 wordt door een even grote groep zzp'ers hoger als lager geschat (dus per saldo hetzelfde niveau als 2011). Vorig jaar was de omzetverwachting nog overwegend positief voor 2011. ICT'ers en zakelijke dienstverleners zijn het vaakst positief. In de bouw zijn de verwachtingen slecht. In deze meting is ook gevraagd naar de innovatieve prestaties. 27% van de zzp'ers heeft in de afgelopen drie jaar een nieuw product of nieuwe dienst op de markt gebracht en bijna de helft (47%) heeft aan procesinnovatie gedaan. Dit komt sterk overeen met 2010.

Het zzp-inkomen

Ruim een kwart van de zzp'ers verdient gemiddeld minder dan € 1.250 netto per maand en bijna een kwart verdient tussen de € 2.000 en € 3.000. ICT'ers en zzp'ers in de overige zakelijke dienstverlening realiseren het vaakst een hoog inkomen. De handel, horeca en reparatie en de sectoren in de persoonlijke dienstverlening worden gekenmerkt door een relatief hoog aandeel lagere inkomens en een relatief laag aandeel hogere inkomens. Het zzp-inkomen vormt gemiddeld 58% van het totale gezinsinkomen. In de bouw, waar veel mannen werken, ligt dit percentage hoger (71%). In sectoren met veel vrouwelijke zzp'ers (zoals zorg en welzijn) is de afhankelijkheid minder groot. Lagere zzp-inkomens vormen minder vaak een substantieel deel van het totale gezinsinkomen (gemiddeld is dit een aandeel van 37%). Hoger opgeleide zzp'ers hebben vaker een hoog inkomen.

Zzp'ers in recessietijd

52% van de zzp'ers ondervindt negatieve gevolgen van de huidige moeilijke economische omstandigheden.¹ Hiervan neemt 28% in 2012 geen enkele maatregel om dit tijt te keren. 27% van de zzp'ers gaat op zoek naar nieuwe markten. Uit de resultaten valt af te leiden dat een grotere groep zzp'ers in 2011 meer tijd heeft gestoken in het bedrijf, terwijl zij globaal hetzelfde in-

¹ Er is bewust gekozen voor deze bewoording, omdat er tijdens de telefonische interviews nog niet officieel sprake was van een recessie.

komen hebben gerealiseerd. Zo'n 63% spendeert nu meer dan 40 uur per week aan de onderneming, terwijl dit tijdens de eerste meting nog 55% was. Effecten van de toegenomen tijdsbesteding zijn het sterkst merkbaar in het aantal niet-declarabele uren. Als gevolg van de recessie is het aantal niet-declarabele uren gemiddeld circa 6 uur hoger uitgevallen. Ondanks de moeilijke omstandigheden zijn de tarieven niet erg onder druk komen te staan. Het aandeel zzp'ers met marktconforme tarieven ligt wel wat hoger dan in 2010. Desondanks heeft 17% het tarief naar boven en 9% het tarief naar beneden bijgesteld.

Opinie: draagvlak voor herziening Zelfstandigenaftrek

De helft van de zzp'ers ondersteunt een voorstel om het urencriterium voor zelfstandigenaftrek te vervangen door bijvoorbeeld een omzetcriterium. Zzp'ers die niet aan het urencriterium maar wel aan het omzetcriterium voldoen, zijn het vaker eens met een criteriumwijziging. Opmerkelijk genoeg zijn zzp'ers waar het omgekeerde voor geldt ook voor een criteriumwijziging. Op basis van het huidige urencriterium heeft 84% recht op volledige zelfstandigenaftrek, terwijl circa 87% hier recht op zou hebben op basis van een (mogelijk) omzetcriterium van € 10.000 per jaar.

Overige aspecten van de bedrijfsvoering

2,5% van de panelleden heeft sinds de voorjaarsmeting in 2011 toch personeel in dienst genomen, waarvan circa de helft uitzicht heeft op een vast dienstverband. Wat betreft opdrachtgevers blijkt een meerderheid van de zzp'ers overwegend de zakelijke markt te bedienen en een derde bedient overwegend de particuliere markt. Verder werkt iets meer dan de helft van de panelleden vanuit huis, 14% vanuit een externe bedrijfsruimte en circa 30% vanuit wisselende locaties. 12% van de thuiswerkers heeft behoefte aan een extern kantoor of externe bedrijfsruimte.

Het zzp-panel

De laatste jaren is de belangstelling voor de groeiende groep zzp'ers sterk toegenomen, in het bijzonder de groep die als voornaamste product eigen arbeid aanbiedt. Inmiddels is deze groep gegroeid tot circa 425.000. Het zzp-panel is een representatieve steekproef van deze ondernemers die in de tijd worden gevolgd. Deze steekproef verschaft structurele informatie en geeft thematisch inzicht in o.a. persoonskenmerken, bedrijfskenmerken, bedrijfsvoering en inkomen, verzekeringen, zelfstandigheid, marktomstandigheden, arbeidsomstandigheden, innovatie en investeringen. Aan deze editie van het panel werkten ruim 1.600 zzp'ers mee.¹

¹ Dit komt neer op een netto respons van 82%.

1 Inleiding

1.1 Het toenemende belang van zzp'ers

Veel belangstelling voor de groeiende groep zzp'ers.

De belangstelling voor zzp'ers is de laatste tijd sterk toegenomen. Het aandeel zzp'ers onder de werkende bevolking stijgt sterk.¹ Omgerekend gaat het om circa 425.000 zzp'ers. Ter vergelijking, er zijn circa 323.000 bedrijven met personeel in dienst en ongeveer 273.000 ondernemers zonder personeel die wezenlijk andere werkzaamheden verrichten dan werknemers.² In de media, de politiek en ook de wetenschap neemt de belangstelling voor zzp'ers toe. Ook worden steeds vaker beleidsvoornemens en -maatregelen afgekondigd, die betrekking hebben op zzp'ers.³ Zzp'ers vormen dus een belangrijke factor binnen de Nederlandse economie.

Met behulp van het zzp-panel wordt deze belangrijke groep ondernemers in kaart gebracht. Het volgen van de zzp'ers in de tijd heeft daarbij de speciale aandacht. Eind 2009 is een begin gemaakt door een pilotstudy uit te voeren naar het functioneren van zzp'ers tijdens de crisis. Ruim 1.000 ondernemers, verdeeld over alle economische sectoren, werkten mee aan dat onderzoek. Jaarlijks wordt het panel aangevuld tot minimaal 2.000 respondenten, waarbij de representativiteit in acht wordt genomen. Tijdens de eerste meting van 2011 (in het voorjaar) zijn circa 2.200 ondernemers benaderd met vragen over de bedrijfsvoering en hun economische zelfstandigheid.

Aan deze meting hebben ruim 1.600 panelleden meegewerkt.

In dit rapport wordt de tweede meting van 2011 (in het najaar) beschreven. Aan deze meting hebben ruim 1.600 panelleden meegewerkt en naast de vaste vragen over bedrijfsontwikkeling hebben zij ook vragen beantwoord over hun ondernemende houding. De gedetailleerde responsverantwoording en de weging van deze editie zijn uitgewerkt in bijlage II en bijlage III. Daarbij wordt ook ingegaan op enkele belangrijke aandachtspunten bij het gebruik van een panel als instrument (onder andere de consequenties van uitval).

1.2 Tweede meting 2011: ondernemende houding

Deze meting van het zzp-panel is gewijd aan de ondernemende houding van zzp'ers.

De tweede meting van het zzp-panel in 2011 is uitgevoerd in de periode begin november tot en met medio december. Naast de gebruikelijke kenmerken en prestatiegegevens die structureel worden gemeten, is er in deze meting aandacht besteed aan de ondernemende houding van zzp'ers. In het huidige debat woedt de discussie over de vraag of zzp'ers in Nederland nu echte ondernemers zijn of eerder een type zelfstandig werknemer. Hoe ondernemend zijn zzp'ers nu echt? Cijfers die het debat van feitenmateriaal kunnen voorzien, ontbreken vooralsnog. Vandaar dat in het panel een gede-

¹ Ende, M. van der, H. Erken & M. Streefkerk, (2010). Lage werkloosheidsgroei ten tijde van crisis. *ESB*, 95, (4589) 9 juli 2010.

² Bosch, N.M. & D.J. Van Vuuren, (2010). De heterogeniteit van zzp'ers. *ESB* 95(4597) 12 november 2010.

³ Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2011). *Kabinetsreactie SER-advies 'Zzp'ers in beeld'*. 4 maart 2011.

gen meting onder een representatieve groep zzp'ers is uitgevoerd. In dit rapport wordt aan de hand van wetenschappelijke psychologische constructen uiteengezet hoe het staat met de ondernemende houding van zzp'ers.

1.3 Uitgangspunten van het zzp-panel

De opzet van het zzp-panel is uiteengezet in bijlage III. De beschrijving is grotendeels gebaseerd op de rapportage van de eerste meting 'Stand van Zaken Zonder Personeel' uit september 2010. Voor gedetailleerde informatie verwijzen wij naar deze rapportage die te vinden is op www.ondernemerschap.nl of op de website van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.¹ In deze paragraaf wordt zowel de gehanteerde definitie als de keuze hiervoor specifiek toegelicht.

Definitie zzp'er

Zzp'er: persoon die zelfstandig ondernemende activiteiten uitvoert, zonder personeel en zonder een medeondernemer en die als voornaamste product eigen arbeid aanbiedt.

Voor het bepalen van wat onder zzp'ers wordt verstaan, is aangehaakt bij de definitie van zzp'ers die ook is gebruikt in het onderzoek naar zzp'ers in de crisis, dat door EIM eind 2009 is uitgevoerd.² Daarbij is iemand tot zzp'er gerekend, als die persoon:

- 1 zelfstandig ondernemende activiteiten uitvoert;
- 2 geen personeel in dienst heeft;
- 3 geen medeondernemer heeft (vof, cv, etc.);
- 4 minimaal 15 uur per week aan de onderneming besteedt;
- 5 geen ondersteuning van familieleden heeft, die bestaat uit dezelfde vakmatige activiteiten en die een substantieel deel uitmaakt van de omzet;
- 6 aangeeft arbeid (ambacht, vaardigheden, kennis, capaciteit, etc.) en niet goederen als het voornaamste product van de onderneming te beschouwen.

Voor deze definitie is gekozen, omdat hiermee een voor de beleidsdiscussie relevante groep in beeld wordt gebracht, te weten de groep die wat betreft arbeid met werknemers kan worden vergeleken (soms ook 'nieuwe zelfstandigen' genoemd).

Ondernemers die voldoen aan de eerste vijf voorwaarden van de definitie, maar die voornamelijk goederen verkopen in plaats van arbeid aanbieden, zullen in het vervolg worden aangeduid als ozp'ers (ondernemers zonder personeel). Een beperkte groep van deze ondernemers is in het panel meegenomen en dient voornamelijk als controlegroep.³

¹ Vries, N.E. de & P.J.M. Vroonhof, (2010). *Stand van Zaken Zonder Personeel; Structurele karakterschets van zzp'ers: resultaten meting I, voorjaar 2010, zzp-panel*. Zoetermeer: EIM.

² Vries, N.E. de, K. Bangma & P.J.M. Vroonhof, (2010), *Een kwestie van ondernemen; Zzp'ers in de crisis*. Zoetermeer: EIM.

³ Deze groep bestaat uit ondernemers die hoofdzakelijk goederen verkopen. Ozp'ers zijn overwegend te vinden in sectoren als de landbouw en de handel, horeca en reparatie (zie ook bijlage III). Bij vergelijkingen tussen zzp'ers en ozp'ers zullen sectorverschillen voor een belangrijk deel de verklaring vormen. Dit is echter in lijn met de prevalentie van ozp'ers in de verschillende sectoren.

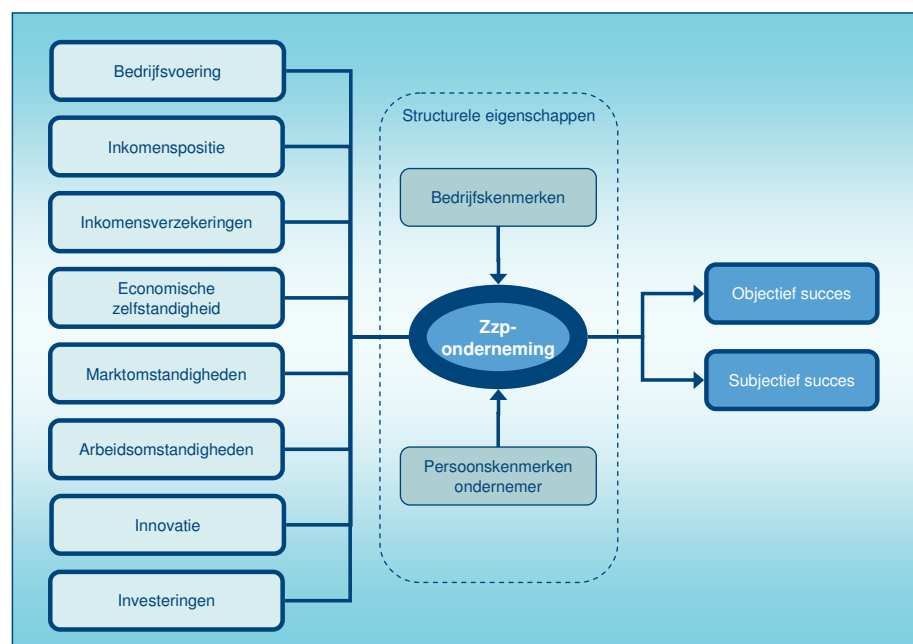
Thematische opbouw

Het zzp-panel geeft thematisch inzicht in o.a. persoonskenmerken, bedrijfskenmerken, bedrijfsvoering en inkomen, verzekeringen, zelfstandigheid, marktomstandigheden, arbeidsomstandigheden, innovatie en investeringen.

Het zzp-panel is primair gericht op allerlei relevante aspecten rond de bedrijfsvoering en de continuïteit van zzp-ondernemingen. De opbouw bestaat uit een structureel gedeelte, aangevuld met wisselende verdiepingsthema's. De structurele onderwerpen worden periodiek gemeten, zodat de ontwikkeling hiervan in de tijd te volgen is. Deze onderwerpen zijn onder andere (zie figuur 1):

- persoonskenmerken van zzp'ers;
- bedrijfskenmerken van zzp-ondernemingen;
- bedrijfsvoering (bijv. omzet, tariefstelling, investeringen);
- inkomenspositie (bijv. inkomens en terugvalopties);
- inkomensverzekeringen (bijv. pensioen en sociale zekerheid);
- economische zelfstandigheid (bijv. aantal opdrachtgevers, Verklaring Arbeidsrelatie);
- marktomstandigheden (bijv. crisismomstandigheden, concurrentie);
- arbeidsomstandigheden (bijv. tevredenheid en autonomie);
- innovatie;
- investeringen (bijv. scholing en opleidingen).

Figuur 1 Denkkader en opzet van het zzp-panel

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Tot op heden zijn netwerken, de economische crisis, inkomensondersteuning, innovaties, inkomen op de oude dag en economische zelfstandigheid verdiepingsthema's geweest.

Bij elke meting is een of zijn enkele verdiepingsthema's opgenomen in het panel. Voor deze onderwerpen is telkens een aanvullend blok van samenhangende vragen geformuleerd. Een samenhangend blok biedt doorgaans meer inzicht in het onderwerp en leent zich beter voor verdiepende analyses. Vragen die het meeste inzicht bieden, kunnen in een later stadium ook worden opgenomen als structurele variabelen. Tot op heden zijn de volgende verdiepingsthema's in het panel opgenomen:

- (ruimtelijke) netwerken en samenwerking;
- gevolgen van de economische crisis;
- inkomensondersteuning (Bbz);
- innovaties en vernieuwingen;
- inkomen op de oude dag;
- economische zelfstandigheid.

1.4 Leeswijzer

In dit rapport wordt de tweede meting van het zzp-panel in 2011 beschreven. Allereerst worden in hoofdstuk 2 de economische prestaties van zzp'ers in 2011 en hun verwachtingen voor 2012 belicht. Daarnaast komt de invloed van de huidige recessie aan bod. Hoewel zzp'ers niet massaal op de bank terechtkomen, is er wel een effect op het aantal declarabele uren. Ook wordt kort ingegaan op de maatregelen hiertegen, die zzp'ers van plan zijn te nemen. In hoofdstuk 3 wordt uitgebreid stilgestaan bij de ondernemende houding van zzp'ers. Gebleken is dat de ondernemende houding bovengemiddeld aanwezig is en dat dit ook van invloed is op tal van aspecten van ondernemendheid. Ten slotte is gemeten hoe het met de ondernemersvaardigheden staat. Wie doet zijn administratie en acquisitie zelf? En waarom?

2 Bedrijfsvoering van zzp'ers

Zzp'ers vormen de flexibele schakel tussen het werknemerschap en het ondernemerschap. Deze flexibiliteit kunnen zij realiseren, doordat zij voor eigen risico hun *human capital* aanbieden en weinig afhankelijk zijn van anderen voor grote kapitaalinjecties. Als gevolg hiervan zijn de bedrijfsmodellen ook flexibeler. Bij deze groep ondernemers kunnen aspecten als (tijdelijk) personeel in dienst, tijdsbesteding, tariefstelling en werklocatie relatief eenvoudig fluctueren. Het structureel meten van deze aspecten van de bedrijfsvoering levert daarom het nodige inzicht in de ontwikkeling en flexibiliteit van zzp'ers. In het zzp-panel worden deze aspecten dan ook met enige regelmaat gemeten. In dit hoofdstuk wordt hierop verder ingegaan.

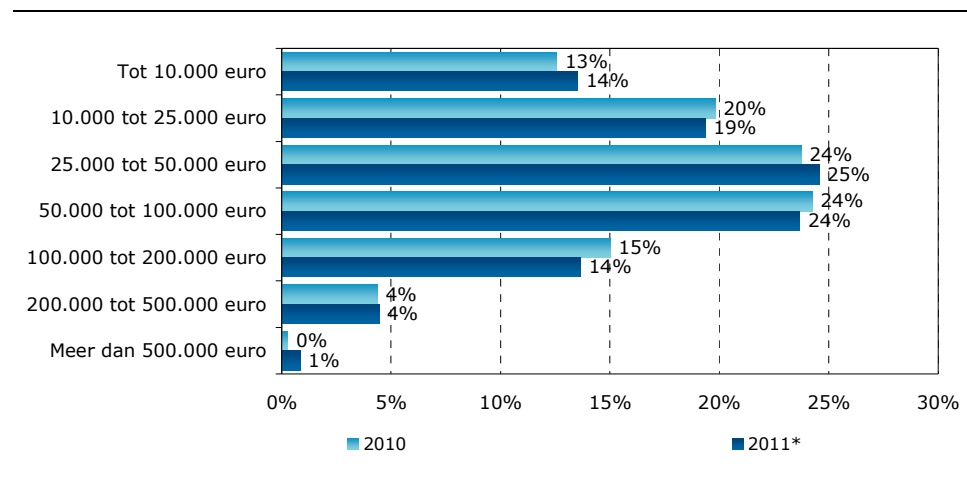
2.1 De financiële positie van zzp'ers

2.1.1 Omzetverdeling

Een op de drie zzp'ers realiseert een omzet tot € 25.000 en bijna een op de vijf genereert meer dan € 100.000 per jaar.

Een belangrijke indicator voor de economische prestaties en de financiële positie van zzp'ers is de omzetontwikkeling. Figuur 2 toont de omzetverdeling van zzp'ers die zowel tijdens de voorjaarsmeting als tijdens de najaarsmeting tot het zzp-panel behoorden. In de voorjaarsmeting (juni 2011) is men gevraagd naar de omzetrealisatie in 2010, terwijl men in de najaarsmeting (november 2011) een schatting heeft gegeven van de omzetrealisatie in 2011. Wat opvalt, is dat de omzetverdeling betrekkelijk stabiel is over de tijd. De grootte van de omzetcategorieën is in 2011 met maximaal 1 procentpunt gewijzigd ten opzichte van 2010. Een op de drie zzp'ers realiseert een omzet tot € 25.000 en bijna een op de vijf genereert meer dan € 100.000 per jaar.

Figuur 2 Omzetverdeling in 2010 en 2011 (n=1421)

* Schatting van de omzetrealisatie in 2011.

Bron: EIM zzp-panel 2011 (meting I en meting II).

Zelfstandigenaftrek

Op basis van het uren criterium heeft 84% recht op volledige zelfstandigenaftrek...

Momenteel heeft een zzp'er recht op zelfstandigenaftrek wanneer deze minimaal 1.225 uur per jaar aan het feitelijk drijven van zijn of haar onderneming besteedt. Dit komt neer op gemiddeld circa 25 uur per week. Op basis van dit uren criterium heeft 84% van de zzp'ers recht op volledige zelfstandigenaftrek (zie tabel 1).

...op basis van het omzetcriterium zou circa 87% recht hebben hierop.

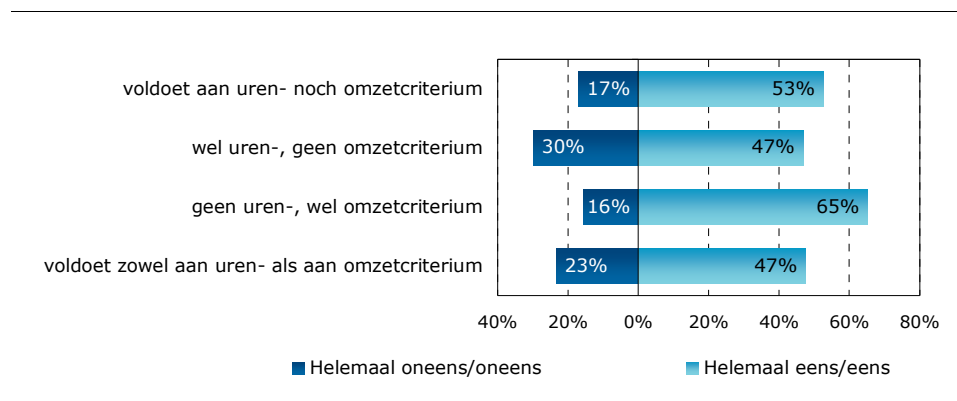
Tabel 1 Verdeling zzp'ers naar uren en omzetcriterium (n=1349)

Uren criterium in 2011	Omzetcriterium in 2011		
	< € 10.000 per jaar	≥ € 10.000 per jaar	
< 25 uur per week	8%	8%	16%
≥ 25 uur per week	5%	79%	84%
	13%	87%	100%

Bron: EIM zzp-panel 2011.

De Tweede Kamer heeft een motie aangenomen om te kijken naar alternatieven voor het uren criterium.¹ Daarin is voorgesteld om het uren criterium te vervangen door bijvoorbeeld een omzetcriterium met een glijdende schaal. Men zou dan bij een omzet van meer dan € 10.000 per jaar recht hebben op honderd procent zelfstandigenaftrek en bij een omzet van minder dan € 10.000 naar rato. Op basis van deze omzetgrens zou circa 87% van de zzp'ers recht hebben op volledige zelfstandigenaftrek (zie tabel 1).

Figuur 3 Mening over criteriumwijziging (n=939)*

* De motie werd aangenomen tijdens de uitvoering van de tweede meting van 2011. Om deze reden is de stelling pas gedurende de meting toegevoegd aan de vragenlijst, wat heeft geresulteerd in een respons van 939 zzp'ers.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2011-2012, 33 003, nr. 63.

Zzp'ers die niet aan het uren criterium maar wel aan het omzetcriterium voldoen, zijn het vaker eens met een criteriumwijziging.

Aan de respondenten is gevraagd of zij het eens of oneens zijn met de voorgestelde wijziging. De helft ondersteunt het voorstel, 11% is neutraal en 22% is tegen. Een deel heeft zijn of haar mening niet kenbaar gemaakt (17%). De meningen variëren afhankelijk van het al dan niet voldoen aan het criterium voor zelfstandigenaftrek (figuur 3). Zzp'ers die niet voldoen aan het uren criterium maar wel aan het omzetcriterium zijn het vaker eens met een criteriumwijziging.

2.1.2 Omzetontwikkeling

De vraag is gesteld hoe de geschatte omzetrealisatie in 2011 zich verhiel tot de omzetrealisatie in 2010. Op basis daarvan is de omzetontwikkeling in kaart gebracht. Uit figuur 4 blijkt dat een groter aandeel zzp'ers een omzetsijging dan een omzetsdaling hebben doorgemaakt in 2011, respectievelijk 31% en 28%.¹ De omzetontwikkeling van 2010 ten opzichte van 2009 toonde nog een negatief saldo van 4 procentpunt.

In de industrie en ICT was de omzetontwikkeling in 2011 gunstig. Zzp'ers in de landbouw en de overige dienstverlening hadden het zwaarder.

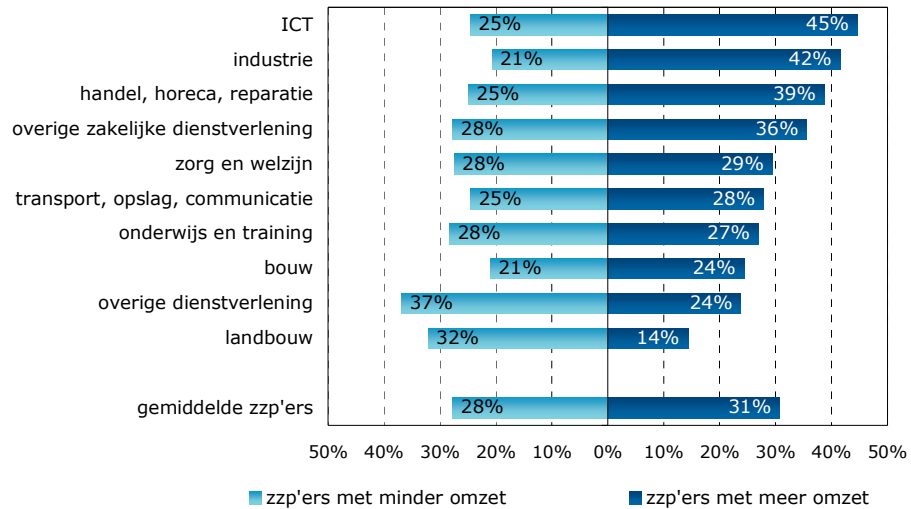
Het onderscheid naar sector toont aan dat er grote verschillen bestaan tussen de omzetontwikkeling van zzp'ers in verschillende sectoren. Sectoren met een relatief gunstig saldo in de omzetontwikkeling zijn industrie (plus 21 procentpunt) en ICT (plus 20 procentpunt). Landbouw (min 18 procentpunt) en overige dienstverlening (min 13 procentpunt) kenden in 2011 een zwaarder jaar in financieel opzicht, getuige het sterk negatieve saldo. Zzp'ers in deze twee sectoren realiseerden het minst vaak een omzettoename in 2011.

Het geschetste beeld komt in grote mate overeen met de omzetontwikkeling van het totale MKB.² Zo heeft de ICT vooral in de eerste helft van 2011 een sterke omzetgroei kunnen realiseren. Ook een meer internationaal gerichte sector als de industrie boekte in 2011 een positieve groei. Echter, voor 2012 wordt een stevige afzetkrimp voor de industrie verwacht. Dit laatste geldt ook voor de overige dienstverlening, maar deze sector kampte in 2011 ook al met een krimp van de omzet in het totale MKB. Dit is wederom in overeenstemming met het negatieve omzetsaldo onder zzp'ers in deze sector.

¹ De ZZZP Barometer vindt een aanzienlijk hoger percentage van 51% waarvoor de omzet in 2011 hoger uitviel dan in 2010. De Barometer bestaat echter voor een groot aandeel uit hoogopgeleide zzp'ers (www.zzzpbarometer.nl).

² Bangma, K.L. & Snel, D. (2011). *Algemeen beeld van het MKB in de marktsector in 2010 en 2011, versie 21-12-2011*. Zoetermeer: EIM.

Figuur 4 Omzetontwikkeling van 2011 t.o.v. 2010 naar sector

Bron: EIM zpz-panel 2011.

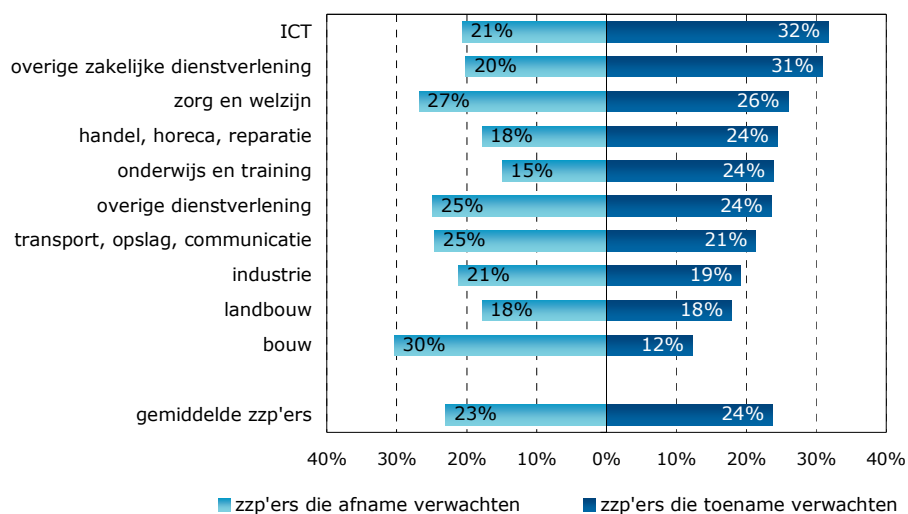
2.1.3 Omzetverwachting

Per saldo is de verwachting voor 2012 neutraal. ICT'ers en zakelijke dienstverleners zijn het vaakst positief. In de bouw zijn de verwachtingen slecht.

Naast realisatiecijfers geven ook verwachtingen met betrekking tot de omzet in 2012 een indicatie van de financiële positie van zpz'ers. In totaliteit zijn zpz'ers per saldo neutraal gestemd (zie figuur 5). Een jaar geleden waren de verwachtingen voor 2011 nog positiever (13 procentpunt was toen positiever).

De cijfers vertonen opnieuw grote verschillen op sectoraal niveau. Evenals bij de najaarsmeting van 2010 hebben zpz'ers in de ICT en overige zakelijke dienstverlening het vaakst een positieve verwachting; bijna een derde van de zpz'ers in die sectoren verwacht een stijging van de omzet in 2012. Dit in tegenstelling tot zpz'ers in de bouw. In deze sector verwacht bijna een derde een daling van de omzet in 2012. In grote lijnen geldt dat vaker een positieve verwachting wordt uitgesproken indien een positieve omzetontwikkeling is gerealiseerd. Zpz'ers in de industrie vormen hierop een uitzondering. Zij verwachten nu vaker een afnemende omzetontwikkeling in 2012, ondanks de positieve ontwikkeling afgelopen jaar.

Figuur 5 Omzetverwachting voor 2012 t.o.v. 2011 naar sector

Bron: EIM zpz-panel 2011.

2.1.4 Het netto maandinkomen uit de zpz-onderneming

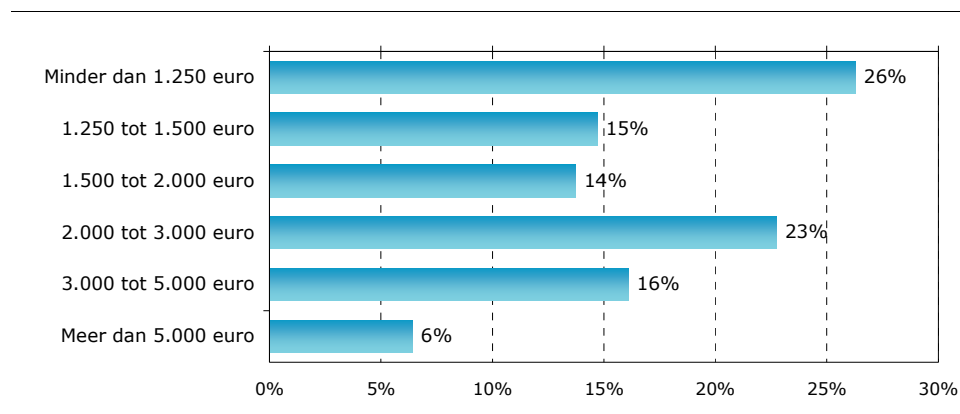
Hoewel de omzet een ruwe indicatie geeft van het economische succes van zpz'ers, is dit nog geen benadering van het inkomen. Zo gaan er nog allerlei kosten voor de bedrijfsvoering vanaf. Daarnaast komen ook de voorzieningen voor pensioen en voor het afdekken van het risico bij inkomensderving bij zpz'ers voor eigen rekening. Het netto inkomen van een zpz'er is ook lastig te vergelijken met het netto inkomen van een werknemer, omdat ondernemers diverse fiscale faciliteiten genieten die niet gelden voor werknemers.¹ Hierdoor kan het netto inkomen van zpz'ers relatief gezien hoger uitvallen.

Ruim een kwart van de zpz'ers verdient gemiddeld minder dan € 1.250 netto per maand. Ook bijna een kwart verdient tussen de € 2.000 en € 3.000 netto per maand.

Om een beter beeld te krijgen van de inkomsten van zpz'ers, is ook in de tweede meting van 2011 weer gevraagd naar het netto maandinkomen dat men gemiddeld genomen met het bedrijf verdient. De verdeling van het netto maandinkomen is weergegeven in figuur 6 en komt grotendeels overeen met de verdeling van 2010. Gemiddeld genomen zijn zpz'ers in 2011 iets meer gaan verdienen. Het percentage van de laagste inkomenscategorie is met zes procentpunt afgenomen ten gunste van de op een na laagste inkomenscategorie. Toch verdient nog altijd ruim een kwart van de zpz'ers minder dan € 1.250 netto per maand. Er is echter ook bijna een kwart dat tussen de € 2.000 en € 3.000 netto per maand verdient. Het mediane inkomen van de panelleden ligt tussen de € 1.500 en € 2.000 netto per maand.

¹ Denk hierbij bijvoorbeeld aan de startersaftrek en de zelfstandigenaftrek.

Figuur 6 Verdeling van het netto maandinkomen uit de zzp-onderneming*

* Gebaseerd op 1.319 valide waarnemingen.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Netto maandinkomen uit het bedrijf naar sector

De lagere inkomens vormen minder vaak een substantieel deel van het totale gezinsinkomen (37%).

Niet alle zzp'ers zijn in dezelfde mate afhankelijk van het inkomen uit de onderneming. Een deel combineert de ondernemende activiteiten met een dienstbetrekking (of andere activiteiten die inkomen genereren).¹ Daarom is het belangrijk om te weten welk percentage van het gezinsinkomen² afkomstig is uit de onderneming. Figuur 7 toont een verdeling van het netto maandinkomen naar sector, waarbij zowel de twee laagste als de twee hoogste inkomenscategorieën zijn samengenomen. Bovendien is in de figuur per sector opgenomen welk aandeel het zzp-inkomen inneemt in het gezinsinkomen. Voor alle zzp'ers samen geldt dat circa 41% een laag inkomen heeft (minder dan € 1.500 netto per maand) en ongeveer 23% een hoog inkomen (meer dan € 3.000 netto per maand). Daarnaast blijkt er sprake te zijn van alternatief inkomen, aangezien het percentage van het gezinsinkomen dat afkomstig is uit de onderneming ongeveer 58% bedraagt.³ De lagere inkomens vormen minder vaak een substantieel deel van het totale gezinsinkomen (37%). Bij de middeninkomens en de hogere inkomens ligt dit percentage veel hoger (respectievelijk 68% en 75% van het gezinsinkomen).

In de handel, horeca en reparatie en sectoren in de persoonlijke dienstverlening is de inkomenspositie relatief ongunstig.

ICT'ers en zzp'ers in de overige zakelijke dienstverlening realiseren het vaakst een hoog inkomen. Anderzijds worden sectoren als handel, horeca en reparatie, overige dienstverlening, zorg en welzijn en onderwijs en training gekenmerkt door een relatief hoog aandeel lagere inkomens en een relatief laag aandeel hogere inkomens (figuur 7). Het gemiddelde aandeel van het zzp-inkomen in het gezinsinkomen is in deze vier sectoren ondergemiddeld. Dit betekent dat de afhankelijkheid van het zzp-inkomen relatief beperkt is.

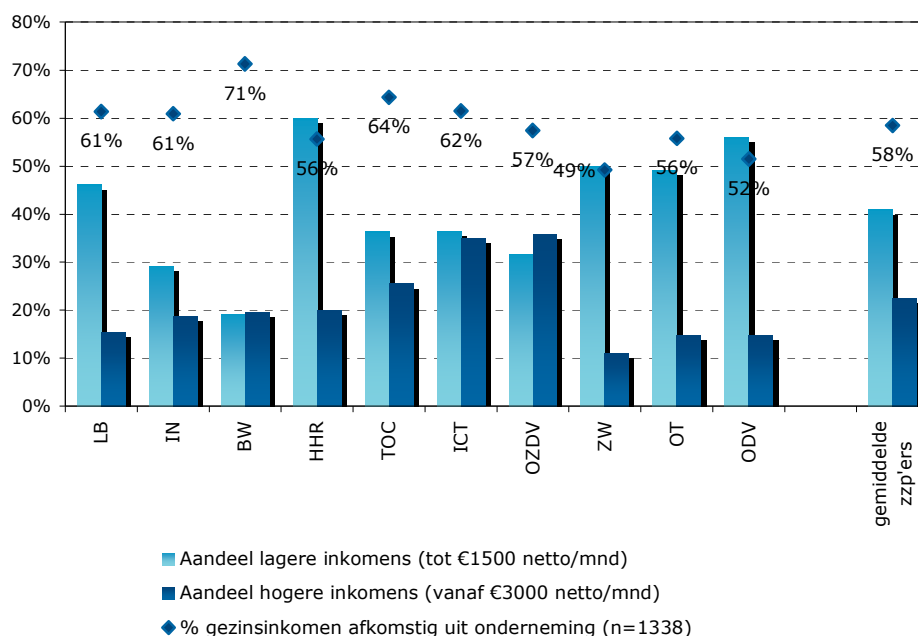
¹ Zie ook pagina 22 e.v. van Vries, N.E. de, W.J. Liebrechts & P.J.M. Vroonhof. (2011). *Zelfbewust een Zelfstandige Positie. Economische zelfstandigheid van zzp'ers: resultaten zzp-panel meting I van 2011*. Zoetermeer: EIM.

² Dus inclusief het inkomen van de partner of andere gezinsleden.

³ Uit meting 1 van 2011 is gebleken dat het alternatieve inkomen in de meeste gevallen het inkomen van de levenspartner betreft (dit geldt voor bijna een derde). Ook kan het gaan om een financiële buffer, inkomen uit een baan/dienstbetrekking en/of een aanvullende uitkering.

Dit kan worden verklaard door het relatief hoge aandeel vrouwelijke zzp'ers binnen deze sectoren, die minder vaak hoofdkostwinner zijn. Het inkomen van zzp'ers in de bouw vormt gemiddeld circa 71% van het totale gezinsinkomen. In die sector zijn dan ook bijna alleen mannelijke zzp'ers actief (97%), die vaak hoofdkostwinner zijn.

Figuur 7 Netto maandinkomen uit het bedrijf naar sector (n=1.319)*

- LB = Landbouw
- IN = Industrie
- BW = Bouw
- HHR = Handel, horeca en reparatie
- TOC = Transport, opslag en communicatie
- ICT = Informatie- en communicatietechnologie
- OZDV = Overige zakelijke dienstverlening
- ZW = Zorg en welzijn
- OT = Onderwijs en training
- ODV = Overige dienstverlening

* Een deel van de respondenten kon/wilde geen netto maandinkomen noemen maar heeft wel aangegeven welk percentage dit uitmaakt van het gezinsinkomen. Vandaar dat er een verschil is in aantal valide waarnemingen (1.319 vs. 1.338).

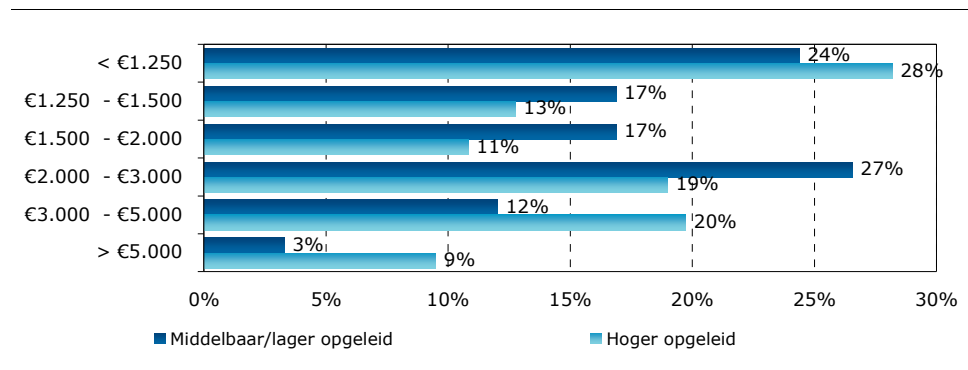
Bron: EIM zzp-panel 2011.

Netto maandinkomen uit het bedrijf naar opleidingsniveau

Hoger opgeleide zzp'ers hebben vaker een hoog inkomen.

Werd in de tweede meting van 2010 nog vastgesteld dat de verschillen in het netto maandinkomen naar opleidingsniveau klein waren, nu blijken er grotere verschillen te bestaan (zie figuur 8). Opmerkelijk genoeg is het aandeel hoger opgeleide zzp'ers in het laagste inkomenssegment groter dan het aantal middelbaar en lager opgeleide zzp'ers. Een verklaring hiervoor is dat hoger opgeleiden hun bedrijf vaker in deeltijd uitvoeren (hier wordt later verder op ingegaan). Aan de andere kant verdienen aanzienlijk meer hoger opgeleide zzp'ers minimaal € 3.000 netto per maand (29% versus 15%). De meeste middelbaar en lager opgeleide zzp'ers hebben een netto maandinkomen tussen de € 2.000 en € 3.000.

Figuur 8 Netto maandinkomen uit het bedrijf naar opleidingsniveau

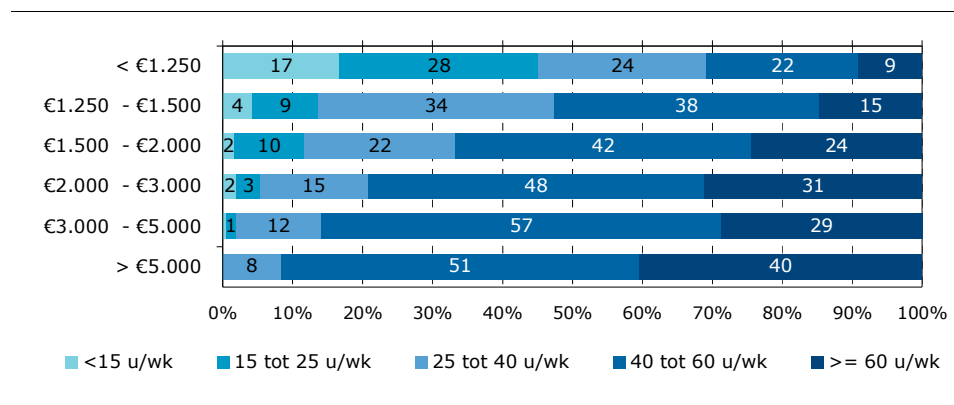
Bron: EIM zzp-panel 2011.

Netto maandinkomen uit het bedrijf naar tijdsbesteding

Een grotere groep zzp'ers heeft meer tijd gestoken in het bedrijf, terwijl zij globaal hetzelfde inkomen hebben gerealiseerd.

Zoals al eerder opgemerkt, zijn niet alle zzp'ers in dezelfde mate afhankelijk van het inkomen uit de onderneming. Daarnaast verschilt ook het gemiddelde aantal uren per week dat men aan de onderneming besteedt. Onder meer om deze redenen verschilt het netto maandinkomen onder zzp'ers sterk. In figuur 9 zijn de inkomenscategorieën afgezet tegen vijf tijds categorieën. De figuur toont aan dat zzp'ers die meer uren per week aan de onderneming besteden, een hoger netto maandinkomen verdienen. Onder zzp'ers die meer dan 5.000 euro verdienen, vinden we 91% die 40 uur of meer per week aan de onderneming besteedt. De lagere inkomens worden voornamelijk gegenereerd door zzp'ers die hun bedrijf in deeltijd uitvoeren. 45% van de zzp'ers die minder dan € 1.250 netto per maand verdienen, werken minder dan 25 uur per week in hun bedrijf.¹ Er is in deze inkomenscategorie ook een substantiële groep zzp'ers actief die 40 uur of meer per week aan hun onderneming besteden (circa 31%). In de najaarsmeting van 2010 bedroeg dit percentage nog 16%. Vergeleken met toen heeft een grotere groep zzp'ers meer tijd gestoken in het bedrijf, terwijl zij globaal hetzelfde inkomen hebben gerealiseerd (zie bijlage IV).

Figuur 9 Netto maandinkomen naar tijdsbesteding (in %)

Bron: EIM zzp-panel 2011.

¹ Tijdsbesteding van 24 uur per week komt overeen met de parttimergrens die geldt voor werknemers en is omgerekend ook het urencriterium voor zelfstandigenaftrek (1.225 uur/52 weken = 24 uur per week).

2.2 Verklaringen voor de financiële positie van zzp'ers

De financiële positie van zzp'ers wordt beïnvloed door een breed scala aan aspecten van de bedrijfsvoering. De tijdsbesteding is een voorbeeld van een aspect dat een grote invloed uitoefent op het netto maandinkomen en is in dit verband al kort aan bod gekomen in de vorige paragraaf. Ook de gehanteerde tarieven en prijzen zijn van invloed op de financiële positie, evenals het aantal en het type opdrachtgevers. Op al deze aspecten wordt in deze paragraaf nader ingegaan.

2.2.1 Inzet

Tijdsbesteding

63% van de zzp'ers spendeert nu meer dan 40 uur per week aan de onderneming, terwijl dit tijdens de eerste meting van 2011 nog 55% was.

De tijd die zzp'ers besteden in hun bedrijf is aan fluctuatie onderhevig. 63% van de zzp'ers spendeert nu meer dan 40 uur per week aan de onderneming, terwijl dit tijdens de eerste meting van 2011 nog 55% was. Ter vergelijking, dit percentage viel tijdens de najaarsmeting van 2010 nog lager uit, namelijk 48%. Aan de andere kant heeft 6% van de zzp'ers nu minder dan 15 uur per week in het bedrijf gestoken.¹ In overeenstemming met de eerste meting blijkt er een verband te bestaan met het opleidingsniveau (zie tabel 2). Hoger opgeleide zzp'ers voeren hun bedrijf vaker in deeltijd uit, terwijl 73% van de middelbaar en lager opgeleide zzp'ers minimaal 40 uur per week kwijt is aan de onderneming. Dit staat ook weer in relatie tot het netto inkomen. Verder blijken vrouwen vaker dan gemiddeld de onderneming in deeltijd uit te voeren (24% besteedt minder dan 25 uur per week aan het bedrijf versus 13% van de mannen).

Tabel 2 Tijdsbesteding naar opleiding en geslacht (in procenten)

	<i>Hoger op- geleid</i>	<i>Middelbaar/ lager opgeleid</i>	<i>Man</i>	<i>Vrouw</i>	<i>Gemiddelde zzp'ers</i>
<15 u/wk	7	4	5	7	6
15 tot 25 u/wk	15	7	8	17	11
25 tot 40 u/wk	24	16	13	37	20
40 tot 60 u/wk	39	42	45	29	40
≥ 60 u/wk	15	31	28	11	23
	100	100	100	100	100

Bron: EIM zzp-panel 2011.

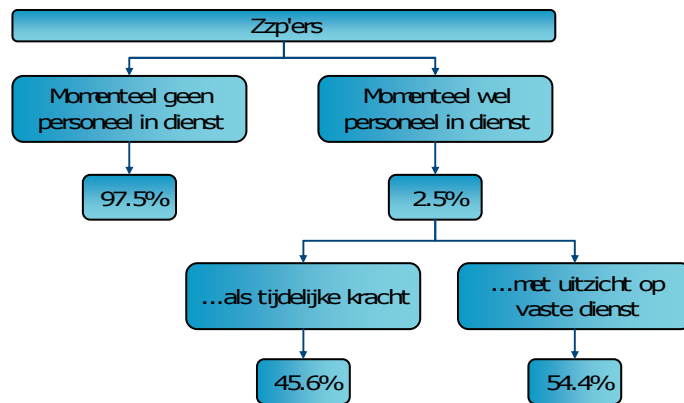
Personeel

2,5% van de panelleden heeft momenteel personeel in dienst waarvan circa de helft uitzicht heeft op een vast dienstverband.

In de voorjaarsmeting van 2011 hebben alle panelleden aangegeven geen personeel in dienst te hebben en geen meewerkende gezinsleden. Economisch succes kan voor een zzp'er echter reden zijn om personeel aan te nemen. Figuur 10 laat zien dat 2,5% van de panelleden momenteel personeel in dienst heeft. Daarvan heeft een krappe meerderheid (54%) uitzicht op een vast dienstverband.

¹ In de voorjaarsmeting van 2011 vielen deze respondenten per definitie uit het panel.

Figuur 10 Personeel in dienst

Bron: EIM zzp-panel 2011.

2.2.2 Tarieven

Tariefstelling

Het aandeel zzp'ers met marktconforme tarieven ligt nu wat hoger dan in 2010.

Het zzp-schap gaat doorgaans gepaard met weinig kosten, onder meer omdat de overhead minimaal is. Hierdoor kan deze groep zzp'ers relatief lage tarieven rekenen voor de geleverde diensten. Er zijn echter ook zzp'ers die juist zelfstandig zijn geworden, omdat zij iets specifiek aanbieden en hun specialisme commercieel exploiteren. Dit heeft hogere tarieven tot gevolg. In 2011 opereerde 5% van de zzp'ers met tarieven aan de bovenkant van de markt, 8% rekende een tarief iets boven het marktgemiddelde. 57% van de zzp'ers hanteerde marktconforme tarieven, 26% stelde een tarief in lager dan het marktgemiddelde en nog eens 4% wist niet hoe zijn of haar tarief was ten opzichte van de rest van de markt. Ten opzichte van de najaarsmeting van 2010 zijn er geen grote verschuivingen te ontdekken. Het aandeel zzp'ers met marktconforme tarieven ligt nu wat hoger, maar dit gaat zowel ten koste van het aandeel zzp'ers met een bovengemiddelde als van dat met een ondergemiddelde tariefstelling. In lijn met de eerdere conclusie voeren hoger opgeleide zzp'ers vaker een tarief boven het marktgemiddelde (17%) dan middelbaar en lager opgeleide zzp'ers (8%).

Tariefontwikkeling naar tariefsegment

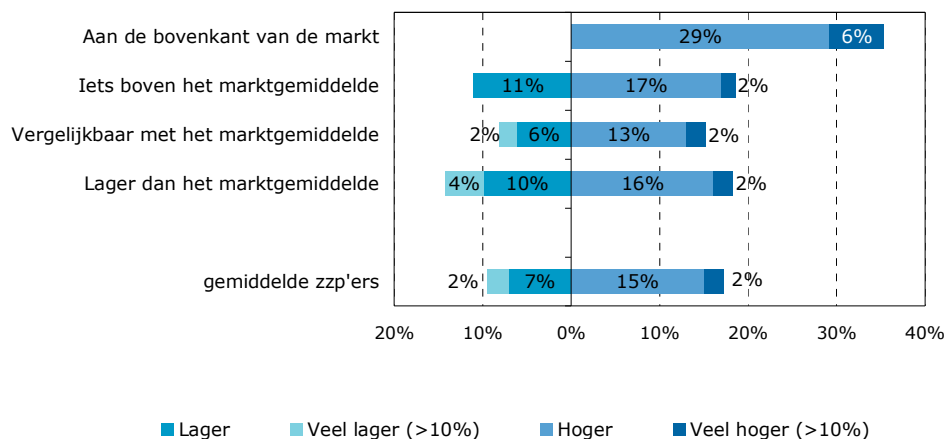
In 2011 heeft 17% het tarief naar boven bijgesteld en 9% het tarief naar beneden.

Het is aannemelijk dat zzp'ers, net als ondernemers in het overige MKB, geneigd zijn om hun tarieven jaarlijks aan te passen. Men kan zo de tarieven op zijn minst aanpassen aan de inflatie. Toch blijkt uit figuur 11 dat bijna driekwart van de zzp'ers in 2011 geen tariefwijziging heeft doorgevoerd ten opzichte van 2010. Van het overige kwart heeft 17% het tarief naar boven bijgesteld en 9% naar beneden. De tariefontwikkeling van 2010 ten opzichte van 2009 toonde een vergelijkbaar beeld. Echter, in 2011 heeft 5 procentpunt minder een tariefverhoging doorgevoerd dan in 2010.

Indien de tarieven worden afgezet tegen het tariefsegment waar deze in vallen, valt op dat zzp'ers met een tarief aan de bovenkant van de markt de tarieven in 2011 nog eens omhoog hebben geschroefd (35%). Dit is een forse stijging ten opzichte van de najaarsmeting van 2010 (20%). Bovendien verlaagde toen nog 22% van de zzp'ers in het hoogste tariefsegment

zijn tarief ten opzichte van 2009 tegen 0% nu ten opzichte van 2010. Tot slot hebben zzp'ers in de lagere tariefsegmenten in 2011 minder vaak hun tarieven verhoogd dan in 2010.

Figuur 11 Tariefontwikkeling van 2011 t.o.v. 2010 naar tariefsegment

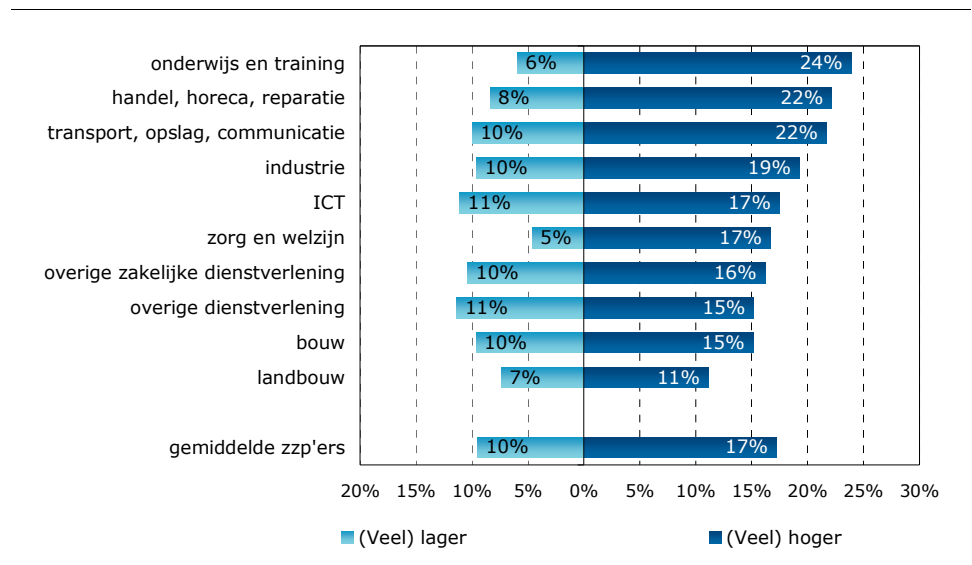

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Tariefontwikkeling naar sector

De tariefontwikkeling blijkt behoorlijk uiteen te lopen wanneer deze wordt afgezet tegen de sector waarin men opereert. In alle sectoren heeft een groter aandeel een tariefverhoging doorgevoerd, maar in de landbouw en overige dienstverlening is het saldo het kleinst (beide 4 procentpunt). Dit zijn juist de twee sectoren met het grootste aandeel zzp'ers die in 2011 een omzetsdaling hebben meegemaakt. Zzp'ers in de betreffende sectoren hebben hun tarieven aangepast met als doel de concurrentiekracht te verhogen. Al eerder is opgemerkt dat in deze sectoren veel zzp'ers met een relatief ongunstige inkomenspositie actief zijn. Sectoren met relatief veel zzp'ers die een tariefverhoging hebben doorgevoerd, zijn onderwijs en training (24%, saldo 18 procentpunt), handel, horeca en reparatie (22%, saldo 14 procentpunt), transport, opslag en communicatie (22%, saldo 12 procentpunt) en zorg en welzijn (17%, saldo 12 procentpunt).

Figuur 12 Tariefontwikkeling van 2011 t.o.v. 2010 naar sector

Bron: EIM zzp-panel 2011.

2.2.3 Opdrachtgevers

Niet alleen de gehanteerde tarieven, maar ook het type opdrachtgever en het aantal opdrachtgevers kan de financiële positie van zzp'ers verklaren. Zzp'ers die voornamelijk voor particulieren werken, zijn vaak afhankelijk van veel kleine opdrachten. Als gevolg hiervan worden vaker lagere tarieven gehanteerd en is de concurrentie groter.¹ Het risico op vraaguitval wordt echter gespreid over de vele opdrachten. Zzp'ers die overwegend bedrijven/organisaties als opdrachtgevers hebben, werken gemiddeld genomen aan omvangrijkere opdrachten. Facturering gebeurt dan op uurbasis of 'lump sum', waardoor de gehanteerde tarieven vaker iets boven het marktgemiddelde kunnen liggen. Een nadeel is echter de grotere afhankelijkheid van het beperkte aantal opdrachten.

Type opdrachtgever

Een derde van de zzp'ers bedient overwegend de particuliere markt en een meerderheid overwegend de zakelijke markt.

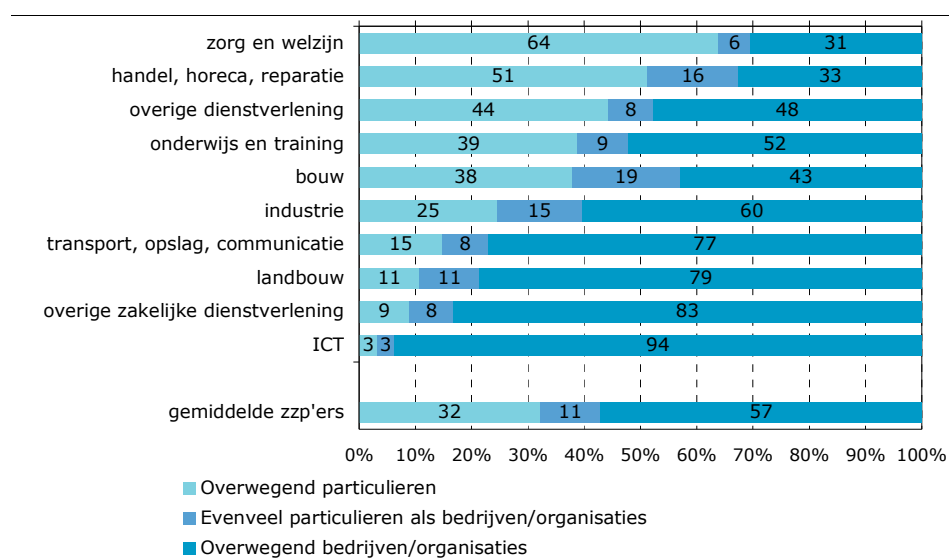
In de tweede meting van 2011 is wederom gevraagd of men als zzp'er overwegend de particuliere markt, overwegend de zakelijke markt (bedrijven/organisaties) of beide markten ongeveer evenveel bedient. In figuur 13 is dit onderscheid in type opdrachtgever afgezet tegen de sector. Het blijkt dat het beeld in de figuur sterk overeenkomt met verhouding in de na-jaarsmeting van 2010. Ook toen bediende ongeveer een derde van de zzp'ers overwegend de particuliere markt en een meerderheid overwegend de zakelijke markt. Vooral in de ICT en de overige zakelijke dienstverlening is er sprake van een zakelijke afzetmarkt (respectievelijk 94% en 83%), maar ook in landbouw (79%), transport, opslag en communicatie (77%) en industrie (60%) zijn zzp'ers bovengemiddeld afhankelijk van zakelijke opdracht-

¹ Zzp'ers met overwegend particuliere opdrachtgevers kwalificeren de prijzen die zij hun klanten in rekening brengen, significant vaker als 'lager dan het marktgemiddelde' dan zzp'ers die overwegend bedrijven/organisaties bedienen ($X^2 = 15.411$, $p = 0.001$, d.f. = 3). Met andere woorden, zzp'ers die voornamelijk op de particuliere markt opereren, ervaren meer prijsdruk.

gevers. In de zorg en welzijn heeft een aanzienlijk aandeel overwegend particulieren als opdrachtgever (64%). Dit kan deels worden verklaard doordat zorg een persoonsgebonden dienst is. Ook in de handel, horeca en recreatie wordt relatief vaak de particuliere markt bediend (51%).

Van de zzp'ers die aangeven overwegend bedrijven/organisaties als opdrachtgever te hebben, geeft 79% aan dat deze opdrachtgevers voornamelijk afkomstig zijn uit het bedrijfsleven, in 12% van de gevallen betreft het de overheid en in 10% van de gevallen geldt er een min of meer gelijke verdeling over deze twee types opdrachtgevers. Naar opleidingsniveau bezien zijn hoger opgeleide zzp'ers veel vaker actief voor de overheid (17%) dan middelbaar en lager opgeleide zzp'ers (4%).

Figuur 13 Type opdrachtgever naar sector (in %)

Bron: EIM zzp-panel 2011.

2.3 Zzp'ers in recessietijd

De huidige recessie in Europa is van invloed op de reële economie in Nederland en kan daarom de prestaties van zzp'ers negatief beïnvloeden. Indicatoren van economisch succes, zoals de omzet en het netto maandinkomen, toonden eerder aan dat zzp'ers in 2011 gemiddeld genomen even goed, zo niet beter, presteerden in vergelijking met 2010. Het geschetste verband tussen het netto maandinkomen en de gemiddelde tijdsbesteding suggereert dat er in totaal meer tijd in het bedrijf is gestoken voor hetzelfde inkomen. Dit zou betekenen dat een deel van de zzp'ers wel degelijk negatieve gevolgen heeft ondervonden (en mogelijk nog ondervindt) van de huidige moeilijke economische omstandigheden. Hierop wordt in deze paragraaf nader ingegaan.

2.3.1 Maatregelen

52% ondervindt negatieve gevolgen van de huidige moeilijke economische omstandigheden...

Aan de respondenten is gevraagd of zij negatieve gevolgen ondervinden van de huidige moeilijke economische omstandigheden.¹ Een kleine meerderheid van 52% geeft aan inderdaad negatieve gevolgen te ondervinden. Aan hen is vervolgens gevraagd welke maatregelen men in 2012 van plan is te nemen om de negatieve gevolgen het hoofd te bieden. De resultaten hiervan zijn weergegeven in tabel 3.

Tabel 3 Maatregelen tegen negatieve gevolgen recessie in 2012*

<i>Maatregel</i>	<i>Aantal</i>	<i>Aandeel**</i>
Geen	205	28%
Nieuwe markten zoeken	196	27%
Anders, te weten:	89	12%
Aanbod van producten of diensten uitbreiden	85	12%
Tarieven van producten of diensten aanpassen	70	10%
Efficiëntie verhogen	55	7%
Weet niet/w.n.z.	54	7%
(Meer) werk in loondienst uitvoeren	42	6%
(Meer) acquireren en reclame maken	40	5%
Nieuwe leveranciers zoeken	38	5%
(Meer) samenwerking aangaan	27	4%
(Bij)scholing	16	2%
Investeringen uitstellen	14	2%
Kosten beheersen	14	2%
Extra investeringen doen	13	2%
Stoppen	10	1%

* Gebaseerd op 735 waarnemingen.

** Meerdere antwoorden mogelijk. De som van de aandelen is daarom meer dan 100%.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

...hiervan neemt 28% geen enkele maatregel in 2012 en 27% gaat nieuwe markten zoeken.

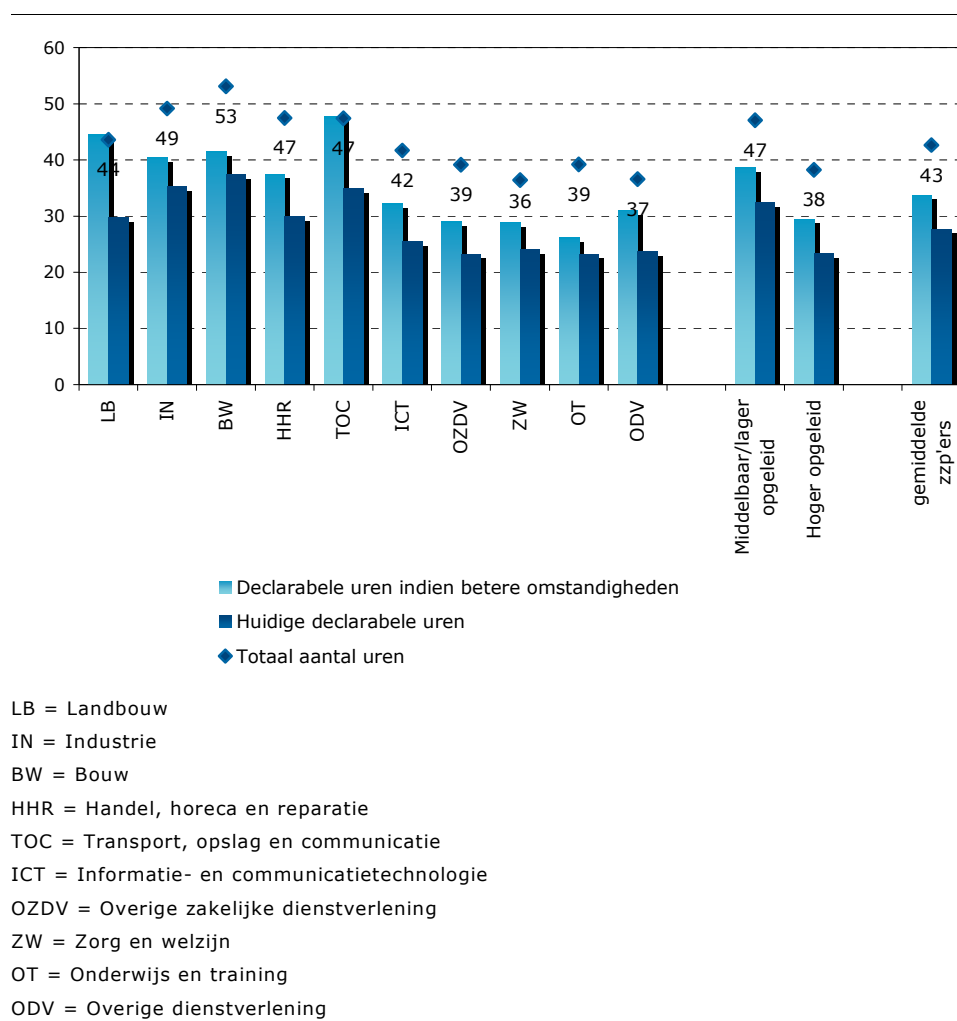
Ruim een vierde van de respondenten die negatieve gevolgen ondervinden van de economische omstandigheden, neemt een afwachtende houding aan en neemt geen enkele maatregel in 2012. Veruit de populairste maatregel is het aanboren van nieuwe markten (27%). Het uitbreiden van het product- of dienstenaanbod en het aanpassen van de tarieven wordt minder vaak aangekondigd. Opvallend is dat weinig zzp'ers concreet denken aan stoppen of kiezen voor (bij)scholing. Een op de acht kondigt andere maatregelen aan (die van zeer uiteenlopende aard zijn).

¹ Er is bewust gekozen voor deze terminologie, omdat er ten tijde van de telefonische interviews nog niet officieel sprake was van een recessie.

2.3.2 Declarabele uren

Het aantal declarabele uren van een zzp'er is een betere indicatie van zijn prestaties dan het totaal aantal uren dat hij in het bedrijf besteedt. Immers, er kan veel tijd verloren gaan aan het bedrijf waar (nog) geen enkele vergoeding tegenover staat, zoals de tijd die wordt besteed aan acquisitie en administratie. Het aantal declarabele uren kan daarom een stuk lager uitvallen dan het totaal aantal uren.

Figuur 14 Gemiddeld aantal declarabele uren per week naar sector en opleidingsniveau

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Door de recessie is het aantal niet-declarabele uren gemiddeld circa 6 uur hoger uitgevallen.

Dit effect is ook goed zichtbaar in figuur 14, die het gemiddelde aantal declarabele uren per week naar sector weergeeft. Als gevolg van de recessie is het aantal niet-declarabele uren gemiddeld circa 6 uur hoger uitgevallen. Momenteel werken zzp'ers gemiddeld 28 declarabele uren per week, terwijl dit aantal op gemiddeld 34 declarabele uren zou uitkomen buiten de recessie. Voor iedere afzonderlijke sector geldt dat het gemiddelde aandeel declarabele uren per week ten tijde van een recessie lager ligt dan in een periode van economische voorspoed. Het grootste verschil zien we echter terug in de landbouw (min 15 uur) en de transport, opslag en communicatie (min 13 uur). De kleinste verschillen vinden we in onderwijs en training

(min 3 uur) en in de bouw (min 4 uur). Een vergelijkbaar beeld zien we terug wanneer we het gemiddelde aantal declarabele uren afzetten tegen het opleidingsniveau. Al eerder merkten we op dat hoger opgeleide zzp'ers hun onderneming vaker in deeltijd uitvoeren. Ook het aantal declarabele uren ligt consequent een stuk lager dan bij middelbaar/lager opgeleide zzp'ers. De recessie heeft een even zo grote invloed op middelbaar/lager opgeleide zzp'ers als op hoger opgeleide zzp'ers (min 7 uur).

2.4 Overige kenmerken van de bedrijfsvoering

2.4.1 *Werklocatie en mobiliteit*

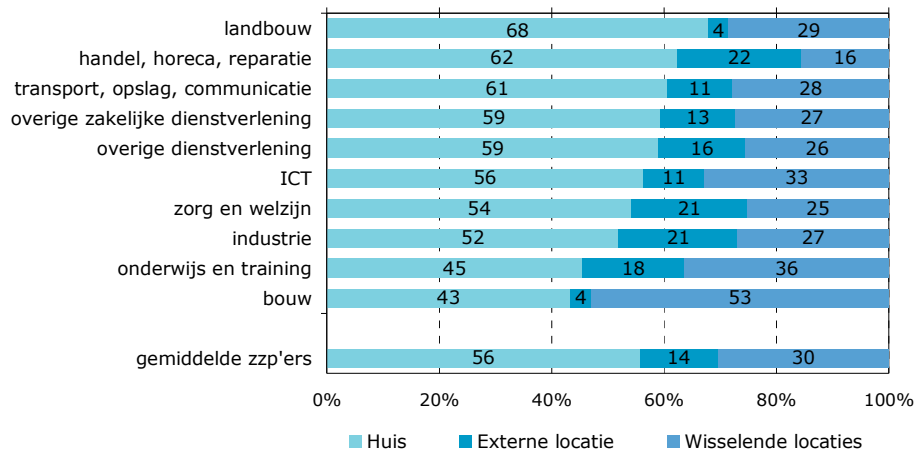
Als gevolg van de sterke groei van de groep zzp'ers wordt huisvesting een steeds belangrijker aspect. Naarmate de groep toeneemt, kan er een grotere behoefte ontstaan aan externe werklocaties. Om deze reden is in deze meting opnieuw een vraag opgenomen met betrekking tot de werklocatie van zzp'ers. De resultaten hiervan zijn weergegeven in figuur 15.

Een kleine meerderheid van de zzp'ers werkt vanuit huis. In de najaarsmeting van 2010 was dit nog meer dan twee derde van de zzp'ers. Het aandeel zzp'ers dat vanuit wisselende locaties werkt, is sterk toegenomen (30% nu versus 18% in de tweede meting van 2010). Deze ambulante of mobiele zzp'ers werken op locaties van de opdrachtgevers of zijn bijvoorbeeld op pad met (eigen) vervoersmiddelen.¹ Het aandeel zzp'ers dat werkt vanuit een extern kantoor of externe bedrijfsruimte is ongeveer gelijk gebleven (14% nu versus 15% vorig jaar).

Zzp'ers in de bouw en de landbouw werken nauwelijks op één en dezelfde externe locatie (beide 4%). Het grootste aandeel zzp'ers werkzaam op een externe locatie, is te vinden in de handel, horeca en reparatie (22%). Tegelijkertijd is dat een van de sectoren waarbij het aandeel zzp'ers dat vanuit huis werkt, relatief groot is (62%). Het is niet verbazingwekkend dat dit laatste ook geldt voor zzp'ers in de landbouw (68%). Sectoren met een bovengemiddeld aandeel ambulante zzp'ers zijn de bouw (53%), onderwijs en training (36%) en ICT (33%).

¹ Het gestegen aandeel ambulante zzp'ers is (deels) te verklaren door de inclusie van panelleden die alleen met een mobiel nummer geregistreerd zijn.

Figuur 15 Werklocatie naar sector (in %)

Bron: EIM zzp-panel 2011.

12% van de thuiswerkers heeft behoefte aan een extern kantoor of externe bedrijfsruimte.

Figuur 15 maakt duidelijk dat een relatief klein deel van de zzp'ers vanuit een externe locatie opereert. Dit zegt echter nog niets over de behoefte aan een externe werklocatie onder thuiswerkers. Daarom is aan hen ook gevraagd of zij op dit moment behoefte hebben aan een andere werklocatie dan hun woonadres. 12% van de thuiswerkers geeft aan inderdaad behoefte te hebben aan een extern kantoor of externe bedrijfsruimte, 87% beoogt geen werklocatie anders dan aan huis.

2.4.2 Innovatie

Innovatie kan op vele manieren worden gedefinieerd. In overeenstemming met eerdere metingen van het zzp-panel, geldt de volgende definitie van innovatie: innovatie is de vernieuwing van producten, diensten of processen, gericht op het behalen van betere resultaten.

Als het om innovatieve prestaties gaat, wordt in de innovatieliteratuur vaak gewezen op het belang van product- en procesinnovaties. Productinnovaties omvatten de ontwikkeling en/of implementatie van nieuwe fysieke goederen die aan afnemers worden geleverd, evenals de ontwikkeling van nieuwe diensten. Bij procesinnovatie gaat het om de implementatie van nieuwe of verbeterde productie- of leveringsmethoden. Denk hierbij aan interne bedrijfsprocessen (zoals de werkmethoden), productielijnen of organisatievormen, maar ook aan de vernieuwing van gebruikte technieken, apparatuur of software. In welke mate beide vormen van innovatie voorkomen onder zzp'ers is in de tweede meting van 2011 opnieuw onderzocht. Hierbij gaat het nadrukkelijk om product- en procesinnovaties die in de afgelopen drie jaar hebben plaatsgevonden en zoals hierboven gedefinieerd. Het is in dit geval dus niet mogelijk om na te gaan of de respondent de innovatie op eigen kracht heeft ontwikkeld of heeft geadopteerd van leveranciers.¹

¹ Vries, N.E. de & P.J.M. Vroonhof (2011). *Ondernemen voor de toekomst. Innovatie en pensioenen van zzp'ers: resultaten zzp-panel meting II, najaar 2010*. Zoetermeer: EIM. pp. 24-29.

27% van de zzp'ers heeft in de afgelopen drie jaar een nieuw product of nieuwe dienst op de markt gebracht en bijna de helft (47%) heeft aan procesinnovatie gedaan.

Tabel 4 maakt duidelijk dat 27% van de zzp'ers in de afgelopen drie jaar een nieuw product of nieuwe dienst op de markt heeft gebracht. In de na-jaarsmeting van 2010 werd dit door 25% van de zzp'ers bevestigd. Het totale MKB presteert nog altijd beter op het gebied van productinnovaties, getuige het aandeel van 31% in 2010. Bijna de helft van de zzp'ers (47%) heeft bovendien aan procesinnovatie gedaan in de afgelopen drie jaar. Dit is een lichte daling ten opzichte van de resultaten uit 2010, maar nog altijd 2 procentpunt meer dan in het totale MKB in 2010. Het onderscheid naar sector en opleidingsniveau toont grote verschillen in de mate van innovativiteit. Sectoren met een duidelijk ondergemiddelde productinnovativiteit zijn de landbouw (7%) en bouw (15%). Voor beide sectoren ligt dat nu ook lager dan in 2010. In onderwijs en training (49%) en in de ICT-sector (39%) hebben bovengemiddeld veel zzp'ers een nieuw product of nieuwe dienst op de markt gebracht in de afgelopen drie jaar. Product- en procesinnovatie blijken samen te hangen.¹ Dit is ook zichtbaar in de mate van innovativiteit, onderverdeeld naar sector. Zo is in weinig productinnovatieve sectoren als de landbouw en bouw ook het aandeel procesinnovatieve zzp'ers ondergemiddeld (respectievelijk 30% en 41%). Ook de handel, horeca en reparatie (39%) scoort laag op procesinnovatie. In ICT (71%), onderwijs en training, overige zakelijke dienstverlening en zorg en welzijn (alle 51%) heeft een meerderheid van de zzp'ers zich de afgelopen drie jaar beziggehouden met procesinnovatie. Een uitzondering is de industrie met relatief weinig productinnovaties (17%) en relatief veel procesinnovaties (57%). Hoger opgeleide zzp'ers houden zich vaker bezig met productinnovatie dan middelbaar en lager opgeleide zzp'ers (37% versus 16%). Voor wat betreft procesinnovatie is het verschil tussen de verschillende opleidingsniveaus kleiner, maar nog altijd in het voordeel van hoger opgeleide zzp'ers (51% versus 44%).

¹ De Pearson correlatiecoëfficiënt bedraagt 0,332 en is statistisch significant op een 1%-niveau (tweezijdig).

Tabel 4 Product- en procesinnovatie naar sector en opleidingsniveau (in %)

	<i>Productinnovatie</i>		<i>Procesinnovatie</i>	
	<i>2010*</i>	<i>2011**</i>	<i>2010*</i>	<i>2011**</i>
Landbouw	13	7	38	30
Industrie	19	17	52	57
Bouw	17	15	49	41
Handel, horeca en reparatie	18	18	32	39
Transport, opslag en communicatie	23	25	43	46
ICT	31	39	72	71
Overige zakelijke dienstverlening	31	35	51	51
Zorg en welzijn	29	31	71	51
Onderwijs en training	49	47	54	51
Overige dienstverlening	23	28	46	45
Middelbaar/lager opgeleid	17	16	41	44
Hoger opgeleid	34	37	57	51
Gemiddelde zzp'ers	25	27	49	47
Totale MKB***	31	-	45	-

* Resultaten zzp-panel meting II 2010.

** Resultaten zzp-panel meting II 2011.

*** Cijfers voor het totale MKB afkomstig uit de dataset Determinanten bedrijfsprestaties (www.ondernemerschap.nl). Cijfers beschikbaar t/m 2010.

Bron: EIM zzp-panel 2010 en 2011 en dataset Determinanten bedrijfsprestaties.

3 Ondernemende houding

3.1 Inleiding

In het huidige debat woedt de discussie over de vraag of zzp'ers in Nederland nu echte ondernemers zijn of eerder een type zelfstandig werknemer. Aan de ene kant wordt geroepen om een minimumloon (of nog hoger) in te stellen voor zzp'ers.¹ Aan de andere kant bestaan geluiden dat zzp'ers allemaal vrijwillig naar de Kamer van Koophandel zijn gestapt en daarmee ook afstand hebben gedaan van het recht op sociale zekerheid. De mate van ondernemendheid is ook van belang bij de vraag welke rol zzp'ers (kunnen) spelen in onze economie. Maar hoe ondernemend zijn zzp'ers nu echt? Bestaat er een enorme groep met een gebrek aan ondernemende houding en ambities? In dit hoofdstuk wordt aan de hand van wetenschappelijke psychologische constructen en ook concrete ondernemersvaardigheden gekeken hoe het staat met de ondernemende houding van zzp'ers.

3.2 De aspecten van een ondernemende houding

In deze editie van het panel is de ondernemende houding van zzp'ers gemeten. Verschillen in het ondernemende gedrag van zzp'ers en hun economische prestaties zijn hierdoor beter te verklaren.

Ondernemend gedrag wordt in de management- en ondernemerschapsliteratuur gezien als een belangrijke factor voor het verklaren van economische prestaties van bedrijven.² Volgens de *theorie van het geplande gedrag* wordt individueel gedrag veelal bepaald door houding en intenties van een persoon.³ Intenties kunnen onder invloed van verwachte uitkomsten, subjectieve normen en waargenomen gedragscontrole worden omgezet in gerichte acties. De ondernemende houding is daarmee een verklarende factor voor verschillen in ondernemend gedrag van zzp'ers. Individuen met een ondernemende houding onderscheiden zich van anderen doordat zij constant op zoek zijn naar nieuwe kansen en vernieuwing van bestaande producten of diensten.⁴ Zij doen dit door zelf initiatief te nemen, pionierend bezig te zijn en te anticiperen op toekomstige behoeften en veranderingen.⁵ Daarbij worden ook activiteiten ontplooid, waarvan de uitkomst niet altijd duidelijk is en waarvoor ook een zeker afbreukrisico bestaat.⁶

¹ <http://www.bnr.nl/topic/beurs/556249-1112/minimumloon-voor-zzp-ers>.

² Wiklund, J., & D. Shepherd (2003). Aspiring for, and achieving growth: the moderating role of resources and opportunities. *Journal of Management Studies*, 40(8): 1919-1941.

³ Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 50: 179-211.

⁴ Lyon, D.W., G.T. Lumpkin & G.G. Dess (2000). Enhancing entrepreneurial orientation research: operationalizing and measuring a key strategic decision making process. *Journal of Management*, 26 (5), 1055-1085.

⁵ Covin, J.G. & D.P. Slevin (1989). Strategic management of small firms in hostile and benign environments. *Strategic Management Journal*, 10, 75-87.

⁶ Covin, J.G. & D.P. Slevin (1991). A conceptual model of entrepreneurship as firm behavior. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16 (1), 7-25.

Om een duidelijk onderscheid te kunnen maken in de ondernemende houding van individuen wordt veelal de '*Entrepreneurial Orientation*'-schaal¹ gebruikt. Deze schaal, hier voor het gemak vertaald als Ondernemende Houding (OH), omvat drie onderliggende aspecten: *innovativiteit*, *risicobereidheid* en *proactiviteit*. Aan de hand van een aantal stellingen in het panel zijn deze aspecten gemeten. Een uitgebreide verantwoording van de betrouwbaarheid en validiteit van deze schaal staat beschreven in bijlage I.

Ondernemende Houding (OH) omvat drie onderliggende aspecten: *innovativiteit*, *risicobereidheid* en *proactiviteit*.

3.2.1 Ondernemende houding

Een ondernemende houding is dus een combinatie van drie aspecten.

Innovativiteit

Zelfstandigen kunnen activiteiten ontplooiën die gericht zijn op het vernieuwen van bestaande ideeën, producten, processen of diensten of op de introductie van nieuwe. Dit gedrag kan als innovativiteit worden beschouwd. Belangrijke aspecten van innovatief gedrag zijn het herkennen en ontwikkelen van nieuwe ideeën. Ook het uitvoeren van taken op een unieke of vernieuwende manier is een duidelijke aanwijzing voor innovativiteit. In eerdere studies onder zzp'ers is gebleken dat zij bovengemiddeld scoren op innovativiteit.²

Risicobereidheid

Ondernemers zijn personen die in vergelijking met werknemers meer geneigd zijn risico's te nemen. Binnen de OH-schaal staat het nemen van risico's voor het ondernemen in het onbekende.³ Ondernemende personen begeven zich in situaties die risico's meebrengen en die kunnen uitmonden in een verlies. Deze risico's kunnen zeer goed van tevoren bekend zijn of ingecalculeerd, maar desondanks zullen personen die ondernemend zijn deelnemen aan die activiteiten. Zzp'ers worden dikwijls met een zelfstandig type werknemer vergeleken, omdat zij zich nog te veel als een werknemer gedragen.

Proactiviteit

In de literatuur is proactiviteit vaak geassocieerd met pionierend gedrag en met het proberen voorop te lopen in plaats van te volgen en te reageren.⁴ Ook heeft proactiviteit een sterke samenhang met het zoeken naar kansen.⁵ Kernelementen van dit construct zijn: anticiperen op toekomstige situaties, direct handelen en eigen initiatief ontplooiën.

¹ Lumpkin, G.T. & G.G. Dess (1996). Clarifying the entrepreneurial orientation construct and linking it to performance. *Academy of Management Review*, 21(1), 135-172.

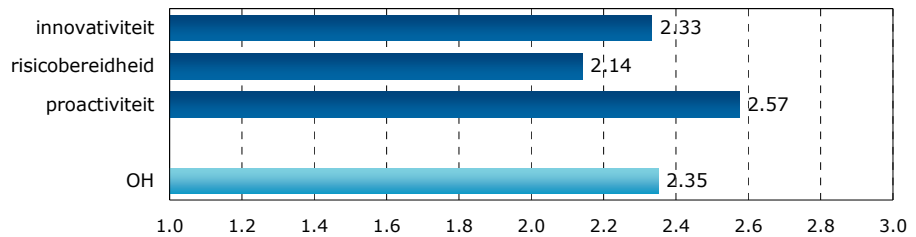
² Bel, M. (2009). *Zzp'ers in Nederland: hun prestaties, ondernemend gedrag en hulp van het informele netwerk*. Masterthesis, Faculteit der Sociale wetenschappen, Vrije Universiteit van Amsterdam, (p.26).

³ Covin, J.G. & D.P. Slevin (1989) *op. cit.*

⁴ Covin, J.G. & D.P. Slevin (1989) *op. cit.*

⁵ Lumpkin, G.T. & G.G. Dess (1996) *op. cit.*

Figuur 16 Ondernemende houding en de score op onderliggende aspecten

Scores kunnen variëren van 1 (mee oneens) tot 3 (mee eens). Een score boven de 2 is bovengemiddeld.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Elk aspect is aan de hand van telkens vijf stellingen gemeten en er is een gemiddelde score berekend die kan variëren van 1.0 (vijf keer: niet mee eens) tot 3.0 (vijf keer: mee eens). Ondernemende Houding (OH) is berekend door een gewogen gemiddelde te nemen van alle drie aspecten. Een score van 2.0 is gemiddeld. Zzp'ers op wie de ondernemende aspecten niet van toepassing zijn, scoren dan onder een 2.0 en boven dit gemiddelde is er in bepaalde mate sprake van een ondernemende houding.

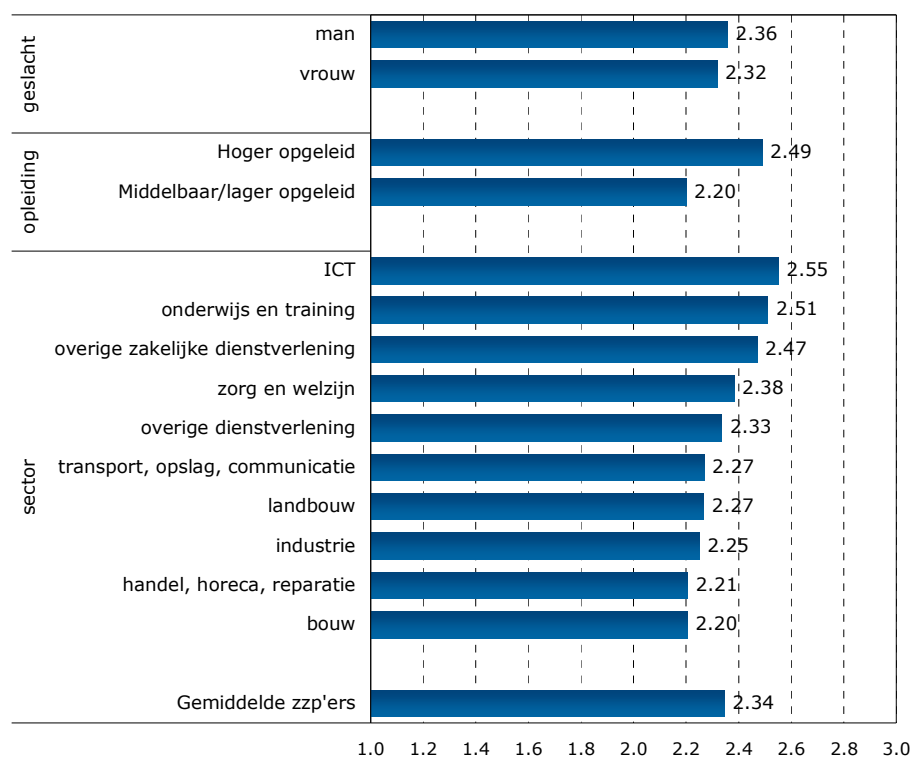
Over het algemeen beschikken zzp'ers over een ondernemende houding. Zij scoren bovengemiddeld op de OH-schaal.

De totaalscore voor de ondernemende houding van zzp'ers komt uit op 2.35 (circa 68% op de schaal, zie figuur 16). Over het algemeen beschikken zzp'ers dus over een ondernemende houding. Ook voor de onderliggende aspecten scoren zzp'ers bovengemiddeld op de schaal. Gemiddeld scoren zzp'ers 2.33 op innovativiteit, wat neerkomt op 67% van de schaal. Dit is bovengemiddeld en geeft een beeld weer dat ook in andere studies onder zzp'ers is gevonden.¹ Wat betreft risicobereidheid scoren zzp'ers minder hoog. Zij zijn niet vaak bereid risico's te nemen, gezien de gemiddelde score van 2.14 (57% van de schaal). Op proactiviteit scoren zzp'ers gemiddeld een 2.57 (circa 79% van de schaal). Deze hoge score komt overeen met uitkomsten uit andere steekproeven onder zzp'ers.²

¹ Bel, M. (2009) *op. cit.* p. 26. N.B. de onderzochte populatie vertoonde andere kenmerken dan het zzp-panel.

² Bel, M. (2009) *op. cit.* p. 26. N.B. de onderzochte populatie vertoonde andere kenmerken dan het zzp-panel.

Figuur 17 Ondernemende houding naar geslacht, opleiding en sector

Scores kunnen variëren van 1 (mee oneens) tot 3 (mee eens). Een score boven de 2 is bovengemiddeld.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

De mate van ondernemende houding verschilt echter wel per kenmerk, zoals blijkt uit figuur 17:

- Er is (net) geen significant effect gevonden tussen mannen en vrouwen.¹
- Het kenmerk waarop het grootste verschil is waargenomen voor OH, is opleidingsniveau. Hoger opgeleide zzp'ers vertonen in hogere mate een ondernemende houding dan middelbaar en lager opgeleide zzp'ers.²
- Naar sector bezien zijn er ook grote verschillen waargenomen.³ Zzp'ers in ICT, onderwijs en training en overige zakelijke dienstverlening vertonen in hogere mate een ondernemende houding. In de handel, horeca en reparatie en in de bouw wordt relatief lager gescoord op de OH-schaal.

¹ Anova (F-Statistic = 3.453, d.f. = 1424, p = .063).

² Anova (F-Statistic = 200.891, d.f. = 1420, p < .000).

³ Anova (F-Statistic = 12.339, d.f. = 1424, p < .000).

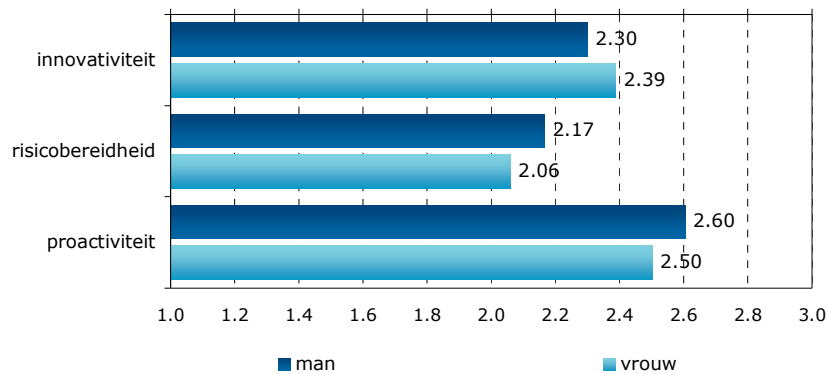
3.2.2 Innovativiteit, risicobereidheid en proactiviteit naar kenmerk

Mannelijke zzp'ers zijn vaker bereid om risico's te nemen en hebben vaker een proactieve houding.

Ook de onderliggende deelaspecten van een ondernemende houding variëren naar kenmerk. In figuur 18 zijn de scores weergegeven naar geslacht.

- Vrouwelijke zzp'ers lijken hoger te scoren op innovativiteit dan hun mannelijke collega's, maar dit verschil is net niet significant op 95%-niveau.¹
- Mannen zijn vaker bereid om risico's te nemen en te ondernemen in het onbekende dan vrouwen.²
- Mannelijke zzp'ers geven ook significant vaker aan dat zij een proactieve houding hebben.³
- Dit verklaart ook waarom er naar geslacht geen significant verschil is gevonden voor ondernemende houding in zijn geheel. De verschillen op innovativiteit, risicobereidheid en proactiviteit heffen elkaar grotendeels op.

Figuur 18 Scores op de deelaspecten OH naar geslacht

Scores kunnen variëren van 1 (mee oneens) tot 3 (mee eens). Een score boven de 2 is bovengemiddeld.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Hoger opgeleide zzp'ers hebben vaker een innovatieve houding, zijn vaker bereid risico's te nemen en zijn vaker proactief.

Ook naar opleidingsniveau zijn significante verschillen gevonden op de deelaspecten (figuur 19). Anders dan naar geslacht komt hier wel een consistent beeld naar voren.

- Hoger opgeleide zzp'ers vertonen een hogere mate van innovativiteit dan lager opgeleide collega's.⁴
- Zzp'ers met een hoger opleidingsniveau geven vaker aan bereid te zijn om risico's te nemen terwijl middelbaar of lager opgeleide collega's aangeven eerder risicomijdend gedrag te vertonen (de score van 1.91 is zelfs onder het schaalgemiddelde).⁵
- Ook voor de proactiviteit is het opleidingsniveau van invloed. Hoger opgeleide zzp'ers zijn proactiever dan middelbaar en lager opgeleide zzp-

¹ Onafhankelijke t-toets (t-Statistic = -2.590, d.f. = 1424, p = 0.10).

² Anova (F-Statistic = 9.008, d.f. = 1424, p = .003). Dit resultaat is tegengesteld aan de bevindingen van Bel (2009).

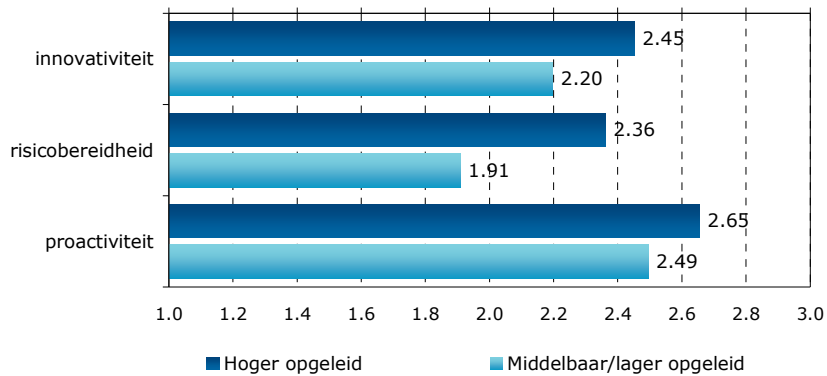
³ Anova (F-Statistic = 12.243, d.f. = 1424, p < .000).

⁴ Anova (F-Statistic = 83.270, d.f. = 1420, p < .000).

⁵ Anova (F-Statistic = 184.455, d.f. = 1420, p < .000).

ers.¹ Dit betekent niet automatisch voor de laatstgenoemde groep dat zij niet proactief gedrag vertonen, want ook zij scoren nog in aanzienlijke mate boven het schaalgemiddelde.

Figuur 19 Scores op de deelaspecten OH naar opleiding

Scores kunnen variëren van 1 (mee oneens) tot 3 (mee eens). Een score boven de 2 is bovengemiddeld.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

In ICT en onderwijs en training zijn zzp'ers innovatiever. In de bouw en de industrie zijn zelfstandigen veelal risicomijdend.

Sectorverschillen voor de onderliggende deelaspecten zijn weergegeven in tabel 5.

- De mate van innovativiteit verschilt aanzienlijk per sector en is in lijn met de bevindingen naar opleidingsniveau. De sectoren met een hoger opleidingsniveau: ICT, onderwijs en training, zorg en welzijn en overige zakelijke dienstverlening, scoren het hoogst.²
- Hetzelfde geldt voor risicobereidheid. In sectoren met veel hoger opgeleide zzp'ers geeft men significant vaker aan risico's te durven nemen. In de bouw is bijvoorbeeld een score waargenomen die ruim onder het gemiddelde van de schaal is (1.87). Zzp'ers in de bouw zijn dus relatief vaak risicomijdend. Hetzelfde geldt voor zzp'ers in de industrie (1.88).
- Verschillen in een proactieve houding per sector komen minder duidelijk naar voren als bij de overige deelaspecten, maar zijn wel degelijk significant.³ De sterkst afwijkende sector is de handel, horeca en reparatie, waar in aanzienlijke mate een minder proactieve houding is waargenomen.

¹ Anova (F-Statistic = 44.466, d.f. = 1420, p < .000).

² Anova (F-Statistic = 8.869, d.f. 1424, p < .000).

³ Anova (F-Statistic = 4.242, d.f. = 1424, p < .000).

Tabel 5 Scores op de deelaspecten naar sector

	<i>OH</i>	<i>innovativiteit</i>	<i>risicobereidheid</i>	<i>proactiviteit</i>
ICT	2.55	2.56	2.40	2.69
onderwijs en training	2.51	2.56	2.30	2.67
overige zakelijke dienstverlening	2.47	2.41	2.35	2.65
zorg en welzijn	2.38	2.48	2.13	2.53
overige dienstverlening	2.33	2.32	2.12	2.56
transport, opslag, communicatie	2.27	2.19	2.01	2.60
landbouw	2.27	2.15	2.08	2.57
industrie	2.25	2.33	1.88	2.54
handel, horeca, reparatie	2.21	2.14	2.06	2.42
bouw	2.20	2.19	1.87	2.55

Scores kunnen variëren van 1 (mee oneens) tot 3 (mee eens). Een score boven de 2 is bovengemiddeld.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Alleen voor proactiviteit is een significant verschil gevonden tussen zzp'ers en ozp'ers.¹ Zzp'ers geven vaker aan proactief te handelen.

In de verdere analyse van dit hoofdstuk zal voor de overige aspecten van ondernemendheid en ondernemersvaardigheden worden gekeken of dit ook verschilt voor zzp'ers met een sterk ondernemende houding versus zzp'ers met een minder sterke ondernemende houding. Hiervoor wordt de groep die in het hoogste (75^e) percentiel scoort op OH, vergeleken met de groep zzp'ers die in het laagste (25^e) percentiel scoort.

3.3 Overige aspecten van ondernemendheid

Naast de innovativiteit, risicobereidheid en proactiviteit zijn er ook andere aspecten die houding weergeven en met ondernemerschap te maken hebben. Deze aspecten vallen niet binnen de theoretische afbakening van de *Entrepreneurial Orientation*-schaal, maar geven wel een indicatie van de mate waarin zelfstandigen zakelijk en professioneel aan het ondernemen zijn.

¹ Anova (F-Statistic = 5.526, d.f. = 1636, p = .019).

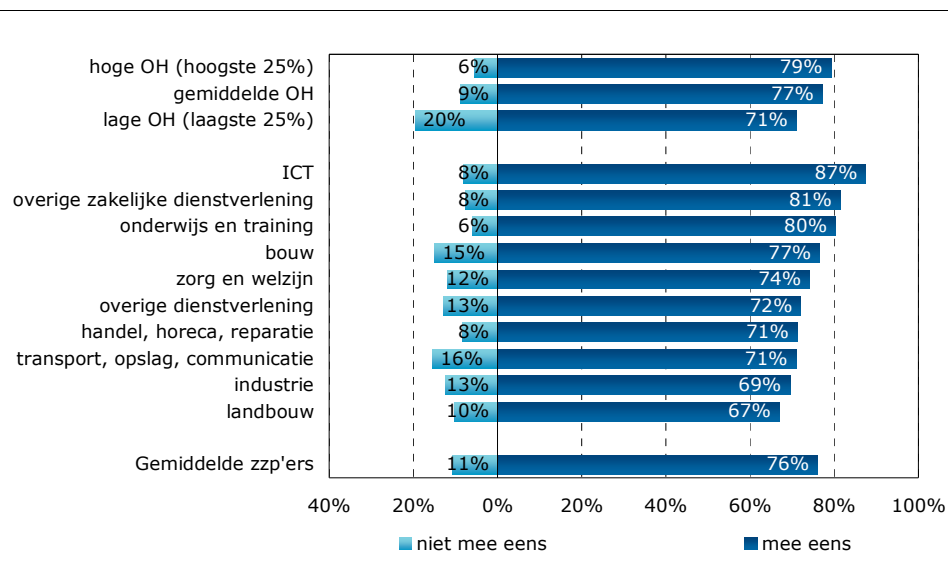
3.3.1 Optimisme, zelfcontrole, competitiviteit en kansherkenning

Gemiddeld genomen geven drie op de vier zzp'ers aan optimistisch te zijn over hun toekomst.

Aan de leden van het zzp-panel is gevraagd in hoeverre zij optimistisch zijn over hun toekomst. Het optimisme is afgezet tegen de mate waarin zzp'ers een ondernemende houding hebben (figuur 20). Daarvoor zijn de 25% best scorende zzp'ers op de OH-schaal samengenomen en vergeleken met de laagste 25%. Gemiddeld genomen geven drie op de vier zzp'ers aan optimistisch te zijn over hun toekomst. De zzp'ers die het hoogst scoren op ondernemende houding, zijn vaker positief gestemd dan hun minder ondernemende collega's (79% versus 71%).

Het optimisme is ook per sector vergeleken. ICT'ers zijn het vaakst optimistisch. Opvallend is het hoge aandeel optimisten in de bouw (76%), terwijl in deze sector een pessimistische omzetverwachting voor 2012 is geconstateerd (zie ook figuur 5). Dit laatste gegeven is echter niet alleen een indicator voor optimisme, maar is ook gebaseerd op het reële vooruitzichten in de branche.

Figuur 20 Optimisme naar ondernemende houding en sector

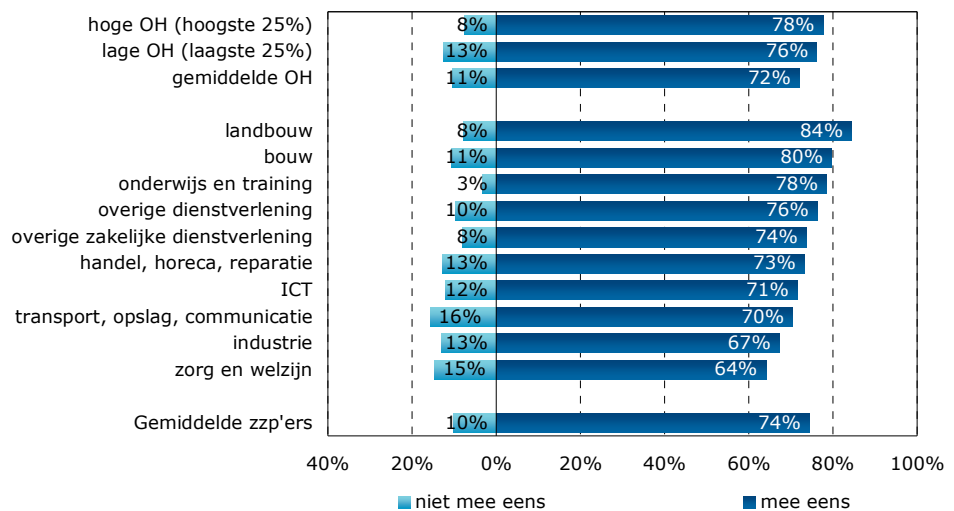

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Circa driekwart van de zelfstandige ondernemers geeft aan te geloven in zelfcontrole over hun leven.

In hoeverre zzp'ers geloven dat zij zelf controle hebben over hun lot en succes, is gemeten aan de hand van de stelling: 'Mijn leven wordt bepaald door mijn eigen daden, niet door anderen of door het toeval'. De uitkomsten hiervan zijn wederom afgezet naar meer en minder ondernemende zzp'ers en naar sectoren (figuur 21). Circa driekwart van de zelfstandige ondernemers geeft aan te geloven in zelfcontrole over hun leven. Een hoge mate van ondernemende houding hangt niet sterk samen met het gevoel van zelfcontrole. Sectoren waar vaker sprake is van geloof in de controle over het eigen succes zijn de landbouw en de bouwsector. In de zorg en welzijn en in de ICT geloven zzp'ers minder vaak in de eigen controle.

Figuur 21 Zelfcontrole naar ondernemende houding en sector

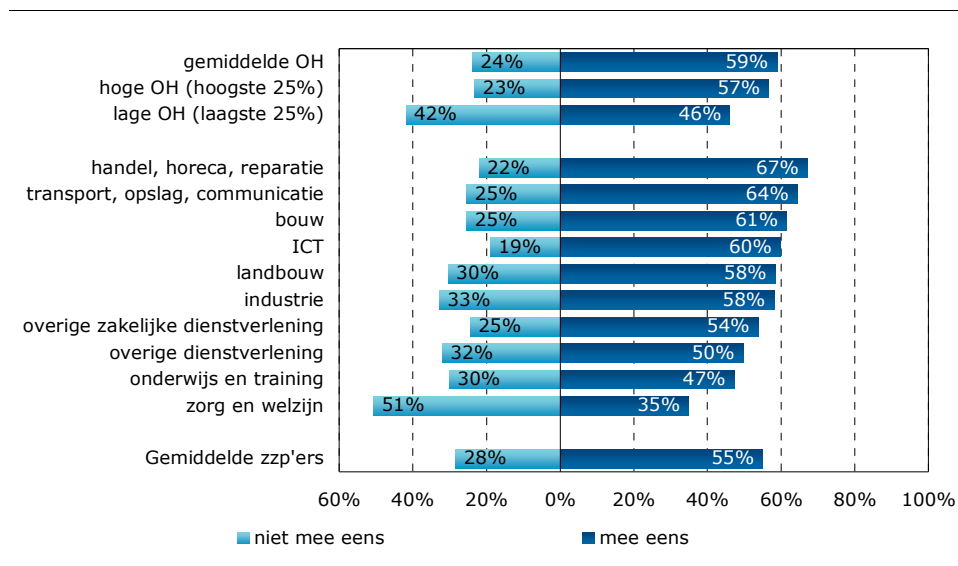

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Iets meer dan de helft van de zzp'ers houdt ervan om te concurreren en ruim een kwart houdt hier niet van.

Competitiviteit is ook een indicator voor ondernemersgeest onder zzp'ers. Competitie maakt ondernemers bewust van het feit dat zij niet alleen opereren op de markt en dat het belangrijk is om te vernieuwen en te onderscheiden. Competitiviteit is gemeten door de volgende stelling voor te leggen: 'Ik houd van situaties waarin ik kan concurreren met anderen'. Een kleine meerderheid geeft aan dat zij ervan houden om te concurreren en ruim een op de vier zzp'ers houdt hier niet van (figuur 22). Zzp'ers met een lagere ondernemende houding geven vaker aan dat zij er niet van houden om te concurreren (42%). In de handelsgerichte en producerende sectoren komt competitiviteit bovengemiddeld voor. Uitgezonderd de ICT, blijven de dienstverlenende sectoren hier sterk op achter. In de zorg en welzijn ontbreekt de drang om te concurreren het vaakst (51% is het oneens met de stelling).

Figuur 22 Competitiviteit naar ondernemende houding en sector

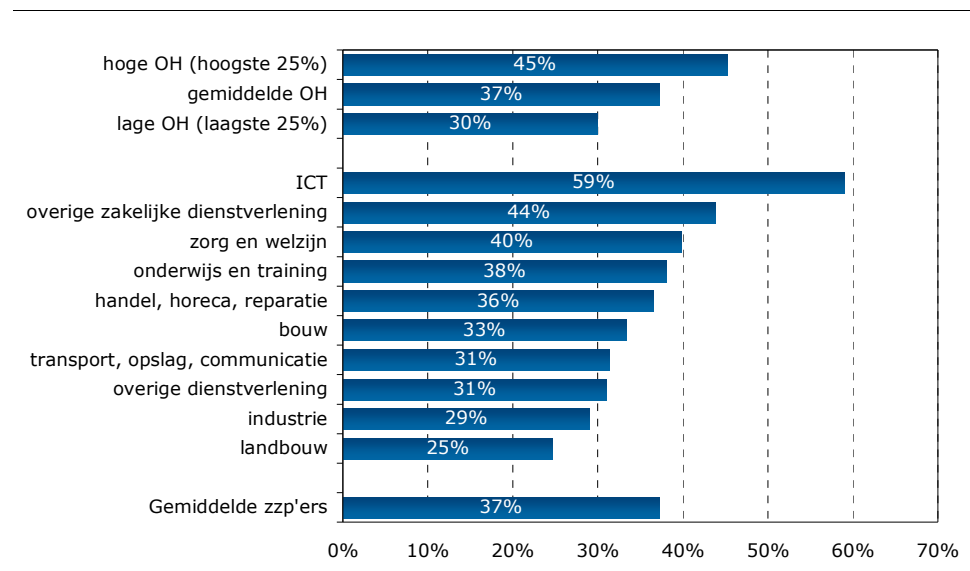

Bron: EIM zzp-panel 2011.

37% van de zzp'ers
ziet (in algemene
zin) bedrijfskansen.

Het herkennen van kansen is een indicatie voor ondernemend gedrag. Hoe meer kansen ondernemers zien, hoe vaker zij deze kunnen benutten en economische waarde kunnen creëren. Voor het meten van kansherkenning is aangesloten bij de vragenlijst van de Global Entrepreneurship Monitor (GEM).¹ De respondenten is gevraagd of er goede kansen zijn om in de komende zes maanden een nieuw bedrijf op te richten in de eigen woonplaats (figuur 23). Dat kunnen eigen kansen zijn om zelf een nieuw bedrijf te starten, maar ook kansen voor anderen. Gemiddeld 37% van de zzp'ers geeft aan hier mogelijkheden voor te zien. Onder de meer ondernemende zzp'ers ligt dit iets hoger (45%). Kansen worden relatief vaker gezien in sectoren die weinig toetredingsdrempels kennen. Zo zien zzp'ers in de ICT bijvoorbeeld veruit het vaakst kansen om een nieuw bedrijf op te richten (59%), terwijl zzp'ers in de landbouw hier ver op achter blijven (25%). Ter vergelijking, in de totale beroepsbevolking (18-64 jaar) was dit aandeel in 2010 45% en was de schatting voor 2011 circa 41%.² Voor ondernemers ligt dit gemiddelde percentage nog hoger (circa 52%).³

Figuur 23 Kansherkenning naar ondernemende houding en sector (% dat kansen ziet)

Bron: EIM zzp-panel 2011.

¹ Hartog, C., J. Hessels, A. van Stel & S. Wennekers (2011). *Global Entrepreneurship Monitor 2010 The Netherlands; The emergence of an entrepreneurial society*. Zoetermeer: EIM, A201108.

² Eigen prognose voor 2011, gebaseerd op ontwikkelingscijfers 2001-2010.

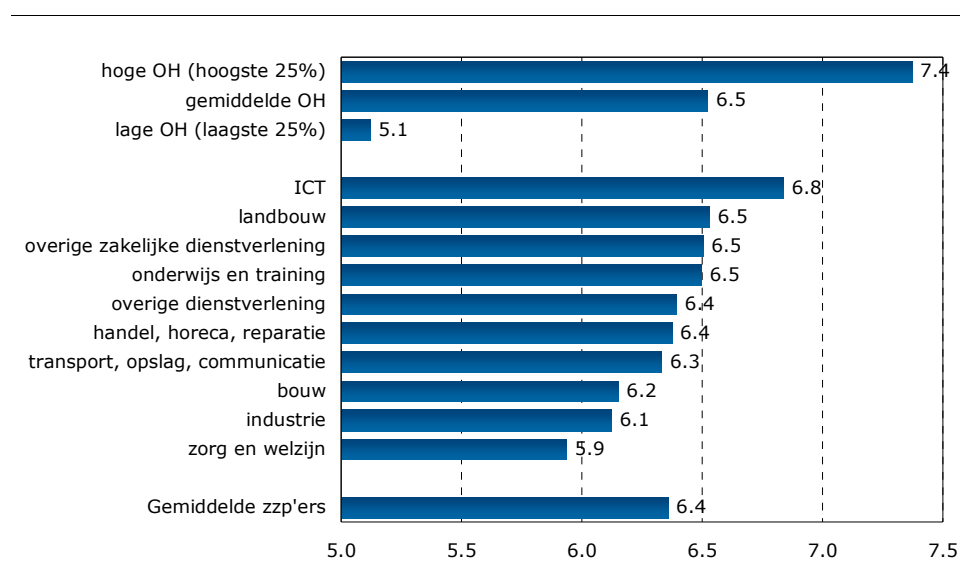
³ Hartog, et al. (2011). *op. cit.*, blz. 31.

3.3.2 Rapportcijfer voor risicobereidheid en investeringsbereidheid

Zzp'ers beoordelen hun risicobereidheid met een 6.4.

Aan de hand van rapportcijfers is gevraagd in welke mate de panelleden bereid zijn om risico's te nemen (figuur 24). Het beeld dat wordt geschetst op basis van de eigen beoordeling, is in sterke mate in overeenstemming met de meting van het construct risicobereidheid (vergelijk figuur 19).¹ Gemiddeld beoordelen zzp'ers hun risicobereidheid met een 6.4. Er is een zeer sterke invloed te zien van ondernemende houding. Ondernemende zzp'ers zijn significant eerder bereid om risico's te nemen.² Ook bij deze indicator zijn ICT'ers het meest bereid om risico's te nemen (6.9) en wijken zij in dat opzicht significant af van bijvoorbeeld zzp'ers in zorg en welzijn (5.9).³ Dit is opmerkelijk want in zorg en welzijn scoorden zzp'ers nog iets boven het gemiddelde op het aspect van risicobereidheid, hoewel dit niet een zeer hoge score betrof. Eveneens opvallend is het relatief hoge cijfer in de handel, horeca en reparatie (6.5).

Figuur 24 Rapportcijfer voor risicobereidheid

Bron: EIM zzp-panel 2011.

¹ Er is ook getest in hoeverre er samenhang bestaat tussen het rapportcijfer en de score op het construct. Daarvoor is de Pearson's correlatiecoëfficiënt berekend. ($p = .486$, $p < .01$).

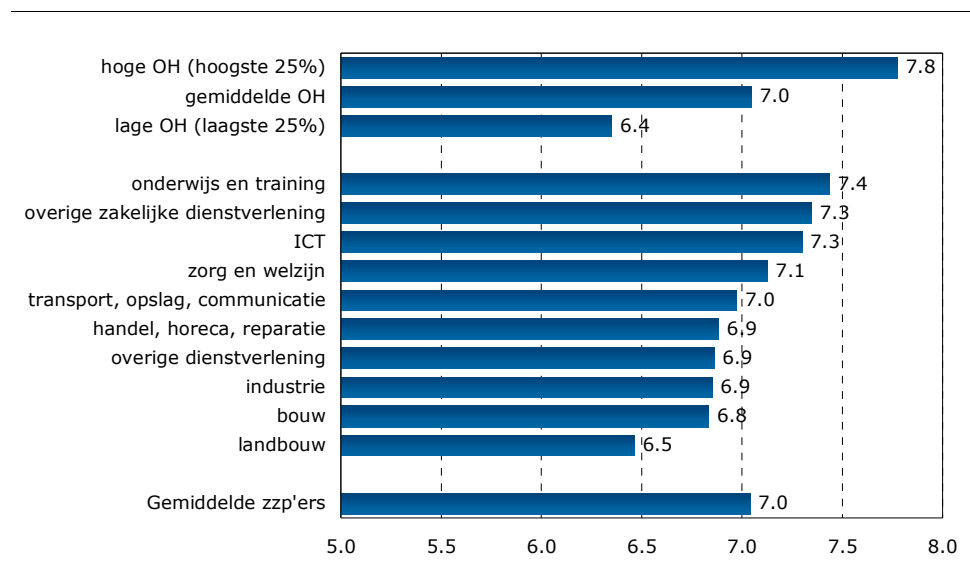
² Independent t-toets (T-Statistic = -12.405, d.f. = 1.421, $p < .000$).

³ Anova met Bonferroni post-hoc test ($p < .05$).

Ondernemende zzp'ers en zelfstandigen in de dienstverlenende sectoren zijn het vaakst bereid om te investeren.

De zzp'ers is gevraagd om aan de hand van een rapportcijfer aan te geven in hoeverre zij vandaag bereid zijn iets te laten om daar in de toekomst profijt van te hebben. Deze indicator zegt iets over de investeringsbereidheid van ondernemers. In figuur 25 is uiteengezet hoezeer zzp'ers bereid zijn te investeren in hun toekomst. Gemiddeld beoordelen zij dat met een 7.0. Wederom is er een sterk significant verband met de mate van ondernemendheid.¹ Ondernemende zzp'ers beoordelen hun investeringsbereid fors hoger. Ook naar sector bezien zijn de verschillen significant. Over het algemeen zijn zzp'ers in de dienstverlenende sectoren het vaakst bereid om te investeren.²

Figuur 25 Rapportcijfer voor investeringsbereidheid

Bron: EIM zzp-panel 2011.

3.3.3 Ondernemingsplan

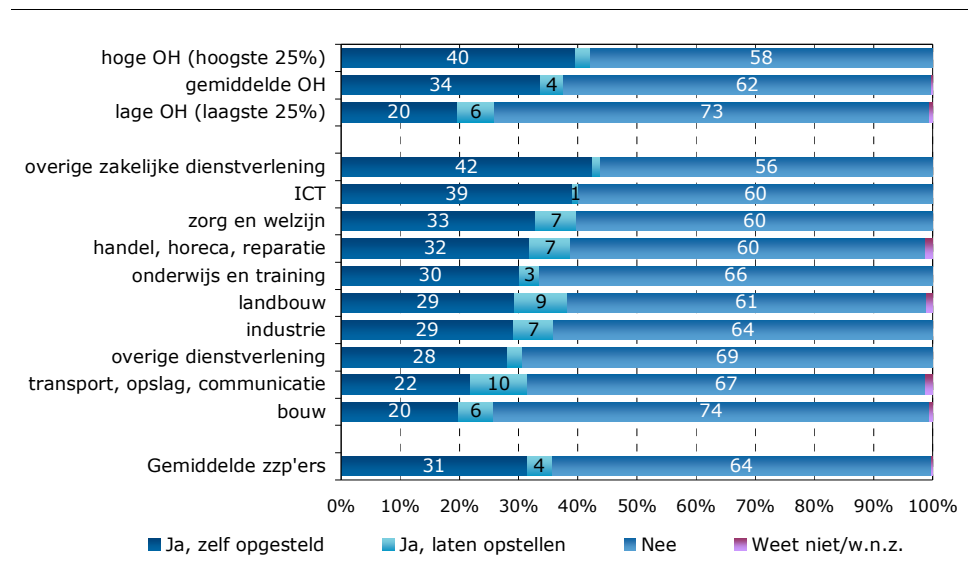
65% van de zzp'ers heeft geen ondernemingsplan (laten opstellen).

Een ander aspect waarop de professionaliteit van ondernemende zzp'ers tot uiting komt, is de voorbereiding en de planmatige aanpak van hun bedrijf. Dit komt goed tot uiting in het al dan niet hebben opgesteld van een ondernemingsplan. In een ondernemingsplan zijn bedrijfsmatige zaken uitgewerkt zoals onder andere bedrijfsidee, benodigde locatie, rechtsvorm, marktruimte en concurrentie, financiële benodigdheden en marketing van het bedrijf. Een ondernemingsplan is een minimale vereiste voor het verkrijgen van (start)kapitaal bij de bank. Ongeveer 65% van de zzp'ers heeft geen ondernemingsplan (laten opstellen). Een op de drie heeft er zelf een opgesteld en een kleine 5% heeft hiervoor hulp ingeschakeld. Zzp'ers met een sterk ondernemende houding hebben vaker zelf een ondernemingsplan opgesteld. Dit komt ook tot uiting in de sectoren waar zij oververtegenwoordigd zijn. Zakelijke dienstverleners en ICT'ers hebben vaker een ondernemingsplan opgesteld. Slechts een op de vier zzp'ers in de bouw beschikt over een ondernemingsplan.

¹ Independent t-toets (T-Statistic = -11.229, d.f. = 1.404, p < .000).

² Anova met Bonferroni post-hoc test (p < .05).

Figuur 26 Ondernemingsplannen naar ondernemende houding en sector

Bron: EIM zzp-panel 2011.

3.4 Ondernemerschapvaardigheden

Een ondernemende houding alleen is niet voldoende. Voor een succesvolle bedrijfsvoering is dikwijls aangestipt dat ondernemerschapvaardigheden cruciaal zijn. In deze paragraaf wordt kort aangestipt hoe de perceptie van ondernemerschapvaardigheden van zzp'ers is (geloof in eigen kunnen), hoe de administratieve vaardigheden zijn en hoe het proces van acquisitie wordt benaderd.

3.4.1 Geloof in eigen kunnen

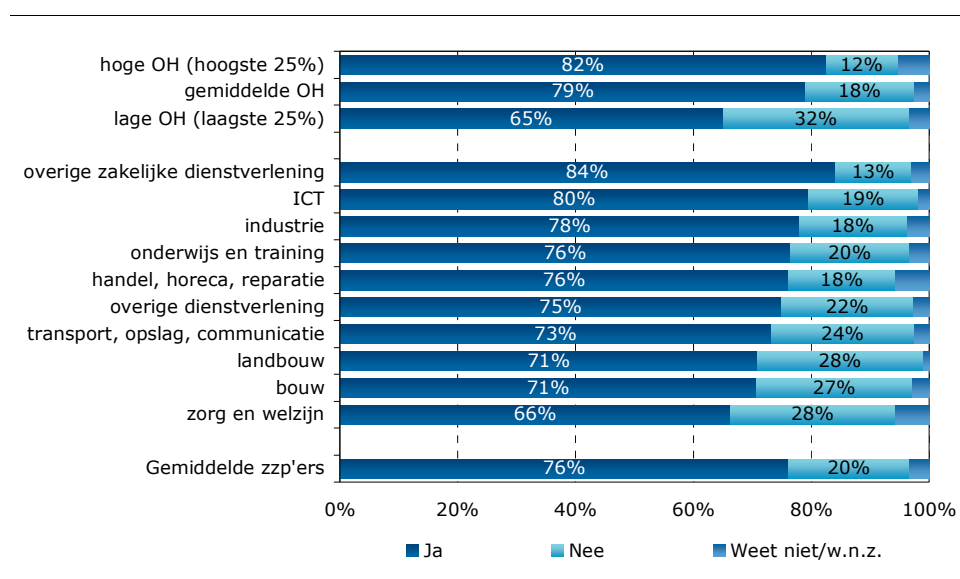
73% van de zzp'ers denkt te beschikken over de kennis, vaardigheden en ervaring die nodig zijn om nieuwe bedrijfsactiviteiten te starten.

De panelleden is gevraagd in hoeverre zij denken te beschikken over de kennis, vaardigheden en ervaring die nodig zijn om nieuwe bedrijfsactiviteiten te starten. Hiervoor is weer aangesloten bij de vraagstelling in de Global Entrepreneurship Monitor (GEM).¹ In 2010 dacht 46% van de totale beroepsbevolking (18-64 jaar) in Nederland over voldoende ondernemerschapvaardigheden te beschikken. Naar schatting zal dit in 2011 circa 45% zijn.² Voor zzp'ers geldt dat zij hier in sterke mate van overtuigd zijn (figuur 27, 73%). Vooral de minder ondernemende zzp'ers geloven minder vaak dat zij over de benodigde kennis en vaardigheden beschikken. Zzp'ers in de zakelijke dienstverlening en in de ICT zijn het vaakst overtuigd van hun kunnen en zelfstandigen in de zorg en welzijn zijn dit het minst vaak.

¹ Hartog et al. (2011). *op. cit.*

² Eigen prognose voor 2011, gebaseerd op ontwikkelingscijfers 2001-2010.

Figuur 27 Geloof in eigen kunnen (voldoende ondernemerschapsvaardigheden) naar ondernemende houding en sector

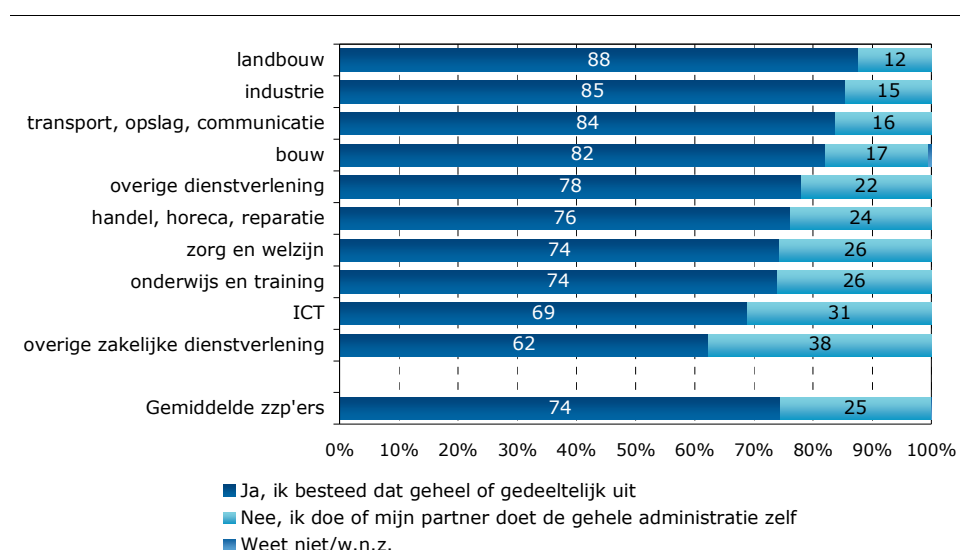
Bron: EIM zzp-panel 2011.

3.4.2 Administratie

Een kwart van de zzp'ers heeft de administratie in eigen beheer.

Een op de vier zzp'ers doet de administratie geheel zelf of samen met de partner (figuur 28). In de producerende sectoren komt dit het minst voor. Van de zzp'ers die actief zijn in de landbouw, industrie, transport, opslag en communicatie en bouw besteedt meer dan 80% zijn administratie geheel of gedeeltelijk uit. Zakelijke dienstverleners zijn het vaakst geneigd dit in eigen beheer uit te voeren. In deze sector zijn juist veel boekhouders en administratiekantoren actief.

Figuur 28 Administratie naar sector (in %)

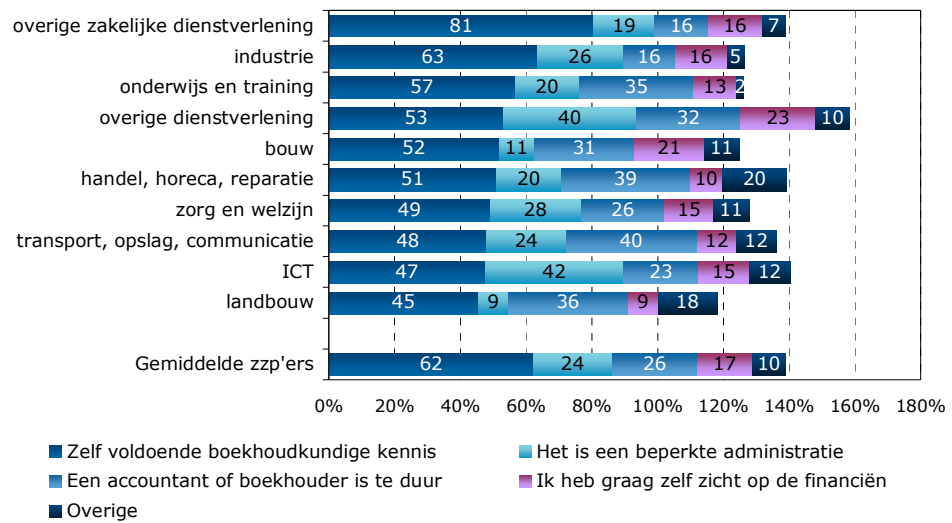

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Boekhoudkundige kennis, beperkte omvang en kosten zijn belangrijke overwegingen om de administratie zelf te doen.

Aan de zzp'ers die de administratie zelf doen, is gevraagd naar de redenen hiervoor (figuur 29). Voor een belangrijk deel is dat vanwege het zelf hebben van voldoende boekhoudkundige kennis (62%). Ook de beperkte omvang van de administratie en de kosten voor een boekhouder spelen een rol. Zoals al eerder opgemerkt, beschikken zzp'ers in de zakelijke dienstverlening veel vaker over voldoende boekhoudkundige kennis. Beperkte administraties komen vaker voor in de ICT en in de overige dienstverlening. In de overige dienstverlening hebben de ondernemers ook graag vaker dan gemiddeld zelf zicht op de financiën en in de landbouw speelt ook vaker dat men zaken liever privé wil houden (dit is geschaard onder overige).

Figuur 29 Redenen voor het zelf doen van administratie naar sector (in %)

NB: meerdere antwoorden mogelijk. De som van de aandelen is daarom meer dan 100% (n= 364).

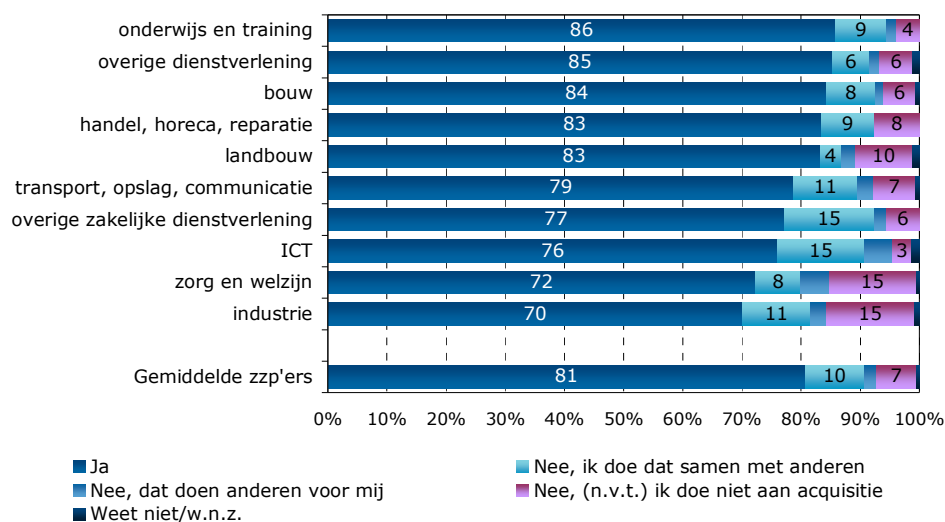
Bron: EIM zzp-panel 2011.

3.4.3 Acquisitie

Ruim 80% doet de acquisitie geheel zelf en circa 10% doet acquisitie samen met anderen.

De wijze waarop zelfstandige ondernemers hun acquisitieproces hebben ingericht, is uiteengezet in figuur 30. Ruim 80% doet de acquisitie geheel zelf en circa 10% doet acquisitie samen met anderen. Nog circa 7% van de respondenten geeft aan helemaal geen acquisitie te voeren. In de zorg en welzijn en in de industrie voert acquisitie het minst de boventoon. In die sectoren voert circa 15% van de zzp-bedrijven helemaal geen acquisitie en wordt deze het minst in eigen persoon uitgevoerd (70% en respectievelijk 72%). In de ICT en in de zakelijke dienstverlening zijn relatief gezien de meeste zzp'ers te vinden die acquisitie gezamenlijk met anderen oppakken (elk circa 15%). Volledige uitbesteding van acquisitie vindt slechts sporadisch plaats.

Figuur 30 Doet u de acquisitie geheel zelf? (in %)

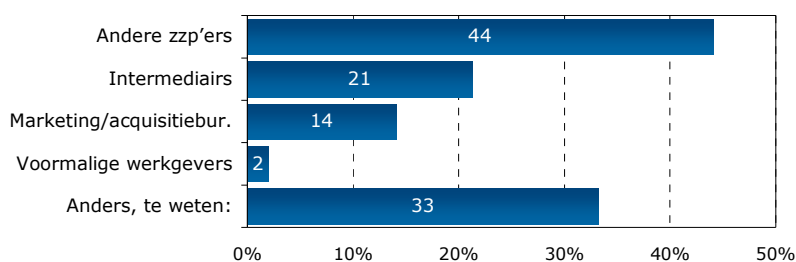

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Andere zzp'ers (44%), intermediairs (21%) en marketing-/adviesbureaus (14%) worden dikwijls betrokken bij de acquisitie.

Wanneer de acquisitie gezamenlijk of door anderen werd uitgevoerd, is gevraagd welke partijen bij het acquisitieproces zijn betrokken (figuur 31). In de meeste gevallen betrof dit andere zzp'ers (44%). Ook intermediairs (21%) en marketing-/adviesbureaus (14%) worden dikwijls betrokken bij de acquisitie van zzp'ers. Toch blijkt dat ook via andere kanalen klussen/opdrachten worden verworven (33% andere). Deze groep overige actoren is uiteenlopend, maar betreft veelal: vrienden en familieleden, boekhouders, platforms of brancheorganisaties en overige bedrijven.

Figuur 31 Gezamenlijke acquisitie met... (in procenten)

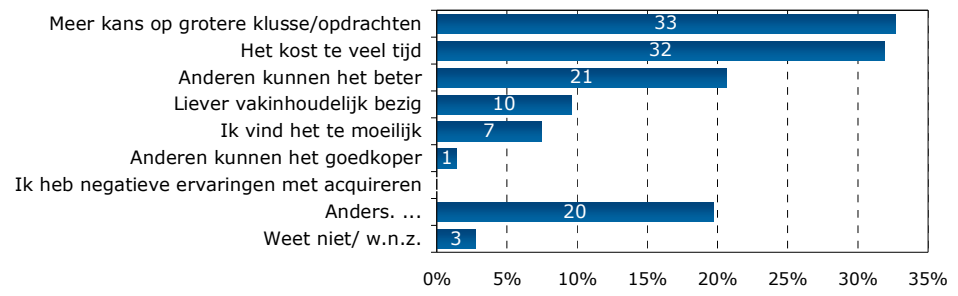
NB: meerdere antwoorden mogelijk. De som van de aandelen is daarom meer dan 100% (n= 166).

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Andere partijen worden vaak betrokken vanwege de toenemende kans op grotere klussen of vanwege tijdsbesparing.

De redenen om andere partijen te betrekken bij het acquisitieproces staan weergegeven in figuur 32. Een op de drie geeft aan dat de kans op grotere klussen dan toeneemt. Nog eens een derde geeft aan dat acquisitie te veel tijd kost om alleen te doen. Een op de vijf noemt als reden dat anderen de acquisitie beter kunnen uitvoeren dan zichzelf. Indien er andere redenen spelen om andere partijen te betrekken, is dat veelal ingegeven door de marktstructuur. Opdrachtgevers willen niet altijd zaken doen met eenpitters of er zijn specifieke voorzieningen in de branche om gezamenlijk opdrachten te werven.

Figuur 32 Redenen om de acquisitie niet geheel zelf te doen (in procenten)

NB: meerdere antwoorden mogelijk. De som van de aandelen is daarom meer dan 100% (n= 166).

Bron: EIM zzp-panel 2011.

BIJLAGE I Verantwoording en schaalanalyse van Ondernemende Houding

Deze bijlage bevat een verantwoording van de betrouwbaarheid en de validiteit van de gebruikte schaal om Ondernemende Houding (OH) te meten. De nadere analyses geven aan of het verantwoord is om uiteindelijk een score te berekenen voor de OH van zzp'ers. Als operationalisatie is de *Entrepreneurial Orientation*-schaal van Stull (2005) gebruikt, die ook elementen van gedrag meeneemt.¹ OH is een hogere orde construct en bestaat uit drie onderliggende aspecten die samenhangen: innovativiteit, risicobereidheid en proactiviteit. Deze aspecten kunnen per persoon variëren in de mate waarin ze aanwezig zijn en invloed uitoefenen. Een hoge score op de afzonderlijke constructen duidt op een houding die meer ondernemend is. De schaal van Stull is in eerdere wetenschappelijke studies gebruikt en is telkens betrouwbaar gebleken.² De drie constructen zijn elk aan de hand van vijf samenhangende stellingen gemeten. In willekeurige volgorde kregen respondenten in totaal 18 stellingen³ in twee blokken van 9 stellingen voor-gelezen. De antwoordmogelijkheden waren telkens: mee eens, niet eens/niet oneens of mee oneens. Hier is gekozen om antwoorden op een 3-puntschaal te meten, aangezien het panel telefonisch is.⁴ Voor sommige analyses moeten de resultaten daarom voorzichtig worden geïnterpreteerd.

Tabel 6 Operationalisering van Ondernemende Houding

<i>Omschrijving</i>	<i>Label</i>	<i>Richting</i>	<i>Construct</i>	<i>Schaal</i>
Ik kom met nuttige, nieuwe ideeën.	INNOV_ST1	+	Innovativiteit	3-punt
Ik ontwikkel nieuwe processen, diensten of producten.	INNOV_ST2	+	Innovativiteit	3-punt
Ik voer mijn werk op een vernieuwende manier uit.	INNOV_ST3	+	Innovativiteit	3-punt
Ik vind nieuwe manieren uit om mijn taken zo goed mogelijk uit te voeren.	INNOV_ST4	+	Innovativiteit	3-punt
Ik doe dingen vaak op een unieke manier.	INNOV_ST5	+	Innovativiteit	3-punt
Ik pak nieuwe projecten of activiteiten op een voorzichtige manier aan.	RISIC_ST1A	-	Risicobereidheid	3-punt
Ik doe geen dingen die kans hebben te mislukken.	RISIC_ST2A	-	Risicobereidheid	3-punt
Ik vermijd risico's.	RISIC_ST3A	-	Risicobereidheid	3-punt
Ik neem deel aan activiteiten die een kans hebben te mislukken.	RISIC_ST4	+	Risicobereidheid	3-punt
Ik neem vooraf bekende risico's ondanks de mogelijkheid dat het kan mislukken.	RISIC_ST5	+	Risicobereidheid	3-punt

¹ Stull (2005) op. cit.

² Bel, M. (2009). *Zzp'ers in Nederland: hun prestaties, ondernemend gedrag en hulp van het informele netwerk*. Masterthesis, Faculteit der Sociale wetenschappen, Vrije Universiteit van Amsterdam.

³ Er zijn drie additionele stellingen gevraagd, die buiten het construct vielen.

⁴ Meerdere stellingen voorlezen met een 5-, of 7-puntsschaal levert in de praktijk te vaak onbetrouwbare resultaten op.

Omschrijving	Label	Richting	Construct	Schaal
Ik blijf liever een stap voor in plaats van te reageren op veranderingen.	PROAC_ST1	+	Proactiviteit	3-punt
Ik handel meteen als zaken mij niet aanstaan.	PROAC_ST2	+	Proactiviteit	3-punt
Ik anticipeer op toekomstige problemen, behoeften en veranderingen.	PROAC_ST3	+	Proactiviteit	3-punt
Ik neem initiatief om nieuwe projecten te starten.	PROAC_ST4	+	Proactiviteit	3-punt
Ik neem me voor om veranderingen door te voeren voordat ze noodzakelijk zijn.	PROAC_ST5	+	Proactiviteit	3-punt

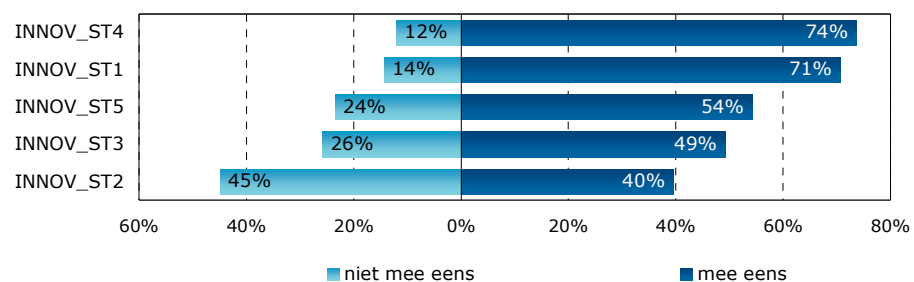
Bron: EIM zzp-panel 2011 o.b.v. Stull (2005)¹.

Beschrijvende resultaten per dimensie

Aan de hand van vijf stellingen in de vragenlijst is innovativiteit onder pannelleden gemeten (figuur 33):

- De meeste zzp'ers geven aan nieuwe manieren uit te vinden om hun taken zo goed mogelijk uit te voeren (INNOV_ST4: 74%).
- Zij komen vaak met nuttige, nieuwe ideeën (INNOV_ST1: 71%).
- In mindere mate geven zzp'ers aan nieuwe processen, diensten of producten te ontwikkelen (INNOV_ST2: 40%).

Figuur 33 Individuele stellingen: innovativiteit

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Risicobereidheid is gemeten door 5 stellingen voor te leggen (figuur 34).

Over het algemeen zijn zzp'ers niet heel erg geneigd risico's te nemen:

- Een groot deel geeft aan nieuwe projecten of activiteiten op een voorzichtige manier aan te pakken (RISIC_ST1A: 61%).²
- Net iets meer dan de helft van de zzp'ers geeft aan dat zij een ingecaluleerd risico durven te nemen, ondanks de mogelijkheid op mislukking (RISIC_ST5: 56%).
- Een op de drie zzp'ers geeft aan geen dingen te doen die kans hebben te mislukken (RISIC_ST2A: 32%).³
- Zzp'ers vertonen relatief vaak risicomijdend gedrag (RISIC_ST3A: 41%).⁴

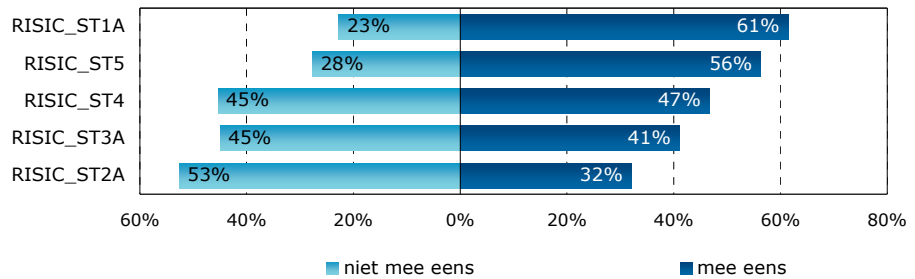
¹ Stull M.G. (2005). *Intrapreneurship in nonprofit organizations: examining the factors that facilitate entrepreneurial behavior among employees*. Paper of the Executive Doctor of Management Program: Case Western Reserve University.

² Voor de verdere analyse zijn de antwoordcategorieën op deze stelling omgecodeerd, omdat deze negatief gesteld is.

³ Voor de verdere analyse zijn de antwoordcategorieën op deze stelling omgecodeerd, omdat deze negatief gesteld is.

⁴ Voor de verdere analyse zijn de antwoordcategorieën op deze stelling omgecodeerd, omdat deze negatief gesteld is.

Figuur 34 Individuele stellingen: risicobereidheid*

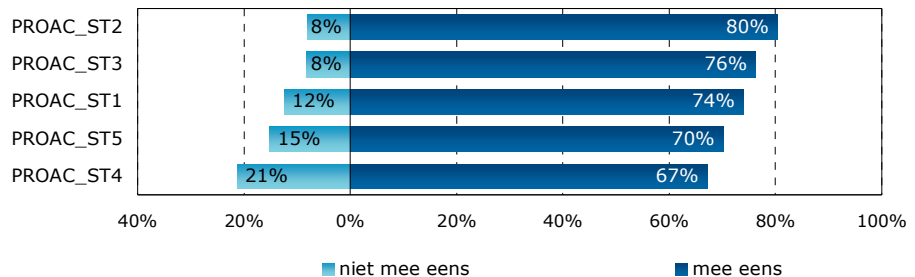
* De stellingen met een A zijn in originele richting en niet omgecodeerd.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

De meningen op de vijf stellingen voor proactiviteit zijn in figuur 35 weergegeven. Zzp'ers geven op alle stellingen aan dat zij in hoge mate proactief zijn.

- 80% van de zelfstandige ondernemers handelt meteen als zaken hem niet aanstaan (PROAC_ST2).
- Een groot deel denkt vooruit en anticipeert op toekomstige problemen, behoeften en veranderingen (PROAC_ST3: 76%).
- In mindere mate, maar immer nog twee derde, tonen zzp'ers zelf initiatief om nieuwe projecten te starten (PROAC_ST4).

Figuur 35 Individuele stellingen: proactiviteit

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Correlatie, betrouwbaarheid en validiteit van de gebruikte meetschaal

Een goede meetschaal dient voldoende samen te hangen, betrouwbaar en valide te zijn. De samenhang geeft aan in hoeverre met de stellingen (items) hetzelfde fenomeen wordt gemeten. Als gevolg van de gehanteerde 3-puntsschaal is de samenhang bepaald door de Spearman's Rho te berekenen voor alle stellingen onderling. De resultaten duiden op een beperkte samenhang binnen de constructen (variërend tussen 0.2 en 0.5) en op relatief weinig samenhang tussen de constructen (variërend tussen 0.0 en 0.4). De schaal voor proactiviteit hangt iets vaker samen met innovativiteit en risicobereidheid.

Betrouwbaarheid betekent dat herhaling van een meting steeds hetzelfde resultaat oplevert. De betrouwbaarheid is bepaald door voor elk construct

de Cronbach's alfa¹ te berekenen. De Cronbach's alfa geeft aan in hoeverre een set van verschillende items een eendimensionaal construct meet. Doorgaans wordt een schaal met een alfa tussen 0.70 en 0.90 als voldoende betrouwbaar geacht.^{2,3} Lagere scores kunnen duiden op een klein aantal vragen, beperkte onderlinge samenhang of een heterogeen construct. Het verwijderen van slecht scorende items uit de schaal kan bijdragen aan de interne consistentie. Innovativiteit blijkt met een voldoende betrouwbare schaal te zijn gemeten (tabel 7). De alfa is 0.691 en verwijdering van afzonderlijke items levert geen hogere score op. Alle vijf items zijn meegenomen in de verdere berekening van OH. Ook risicobereidheid is met een alfa van 0.699 een voldoende betrouwbare schaal, maar na verwijdering van RISIC_ST1 scoort de schaal het beste (0.713). Voor de verdere analyse en het construeren van de OH-score zijn de overige vier items meegenomen. Ten slotte is de betrouwbaarheid van de schaal voor proactiviteit het laagst. Voor deze schaal is een alfa van 0.524 berekend en na verwijdering van PROAC_ST2 kwam de alfa uit op 0.558. De relatief lage score is mogelijk te wijten aan de manier van het in willekeurige volgorde uitvragen van de items. Uiteindelijk is dit niet als problematisch beoordeeld, omdat het doel de toepasbaarheid van de schaal is en niet de verbetering van het meetinstrument.

Tabel 7 Individuele constructen van OH: Cronbach's alfa en factorladingen

Construct	Betrouwbaarheidsanalyse		Principale Componentenanalyse				
	Aantal items*	Cronbach's alfa*	Aant fact.	Min. factor-lading	Max. factor-lading	Verklaarde variantie	
Innovativiteit	5 (5)	0.691 (0.691)	1	0.636	0.699	45.1%	
Risicobereidheid	4 (5)	0.713 (0.699)	1	0.462	0.739	45.8%	
Proactiviteit	4 (5)	0.558 (0.524)	1	0.628	0.696	35.4%	

* Waarde tussen haakjes heeft betrekking op het originele construct.

Bron: EIM zzp-panel 2011.

De validiteit staat voor de mate waarin een meetschaal ook daadwerkelijk het te meten concept in kaart brengt (de trefzekerheid). Aan de hand van factoranalyse is de validiteit van de gekozen meetschaal onderzocht. Allereerst is met behulp van Principale Componentenanalyse (PCA) onderzocht of de individuele constructen elk op één component scoorden (eendimensionaliteit) en er dus geen indicatie was voor subschalen binnen het construct (multidimensionaliteit). Uit tabel 7 blijkt dat alle individuele constructen op één component scoren en de factorladingen ook voldoende hoog zijn

¹ Cronbach, L.J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16, 297-334.

² Nunnally, J. & L. Bernstein (1994). *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill Higher, INC.

³ Tavakol, M. & R. Dennick (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, 2, 53-55.

(> .30), maar dat de verklaarde variantie van de eerste component relatief laag uitvalt. Dit geldt in het bijzonder voor proactiviteit.

In tweede instantie is gekeken of de 15 items ook dat construct meten, waartoe zij worden gerekend. Hiertoe is een Principale Factoranalyse (PAF) uitgevoerd met een oblique rotatie.¹ De initiële oplossing vertoonde lage communaliteiten en diffuse factorscores voor RISIC_ST1 en PROAC_ST2 die uit de verdere analyse zijn gelaten. De uiteindelijke oplossing is weergegeven in tabel 8 en geldt voor alle factoren met een eigenwaarde boven de 1. De verwachte drie dimensies komen duidelijk naar voren met hoge factorladingen op één en lage factorladingen op de andere dimensies. Over het algemeen worden factorladingen groter dan 0.4 als acceptabel beschouwd. Een negatief teken betekent dat de items omgekeerd samenhangen met de factor. Slechts de stelling 'Ik neem initiatief om nieuwe projecten op te starten' scoort minder, mogelijk door het woord 'nieuw'. Deze stelling is ook relatief sterk gecorreleerd met innovativiteit. De drie factoren verklaren gezamenlijk 49,1% van de variantie.

Op basis van de bovenstaande analyses zijn uiteindelijk 13 van de oorspronkelijke 15 stellingen meegenomen voor het berekenen van innovativiteit, risicobereidheid, proactiviteit en uiteindelijk ondernemende houding.

Tabel 8 Principale Factoranalyse: pattern matrix

	innovativiteit	risicobereidheid	proactiviteit
INNOV_ST1	0.454		
INNOV_ST2	0.538		
INNOV_ST3	0.509		
INNOV_ST4	0.527		
INNOV_ST5	0.583		
RISIC_ST2		-0.683	
RISIC_ST3		-0.513	
RISIC_ST4		-0.638	
RISIC_ST5		-0.652	
PROAC_ST1			0.454
PROAC_ST3			0.505
PROAC_ST4			0.298
PROAC_ST5			0.512

Extraction Method: Principal Axis Factoring. Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.

Rotation converged in 6 iterations.

Bron: EIM zpp-panel 2011.

¹ Bij oblique rotatie wordt een oplossing toegestaan, waarbij de geëxtraheerde factoren gecorreleerd mogen zijn (mogen samenhangen). In deze analyse is dat juist wenselijk omdat de individuele constructen onderdeel uitmaken van een groter samenhangend construct, namelijk Ondernemende Houding.

Een zinvolle factoranalyse moet voldoen aan het Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)¹ criterium en de Bartlett's test of sphericity² moet significant zijn. Het KMO-criterium geeft aan in welke mate de gevonden variantie zou kunnen worden verklaard door latente factoren en moet boven de 0.5 uitkomen. De Bartlett's test of sphericity toetst in hoeverre de items niet gecorreleerd zijn (dat wil zeggen of de correlatiematrix een eenheidsmatrix vormt). Bij een significante Bartlett's test zijn de items onderling voldoende gecorreleerd en zijn de data dus geschikt voor structuurherkenning. De laagst genoteerde KMO-waarde was 0.685 en voor de gehele PAF met alle 15 items zelfs 0.832. Alle Bartlett's tests waren significant.

¹ Kaiser, H. (1970). A second generation Little Jiffy. *Psychometrika*, Vol. 35, 401-415.

² Bartlett, M.S. (1950). Test of significance in factor analysis. *The British Journal of Psychology*. Vol. 3, 77-85.

BIJLAGE II Veldwerkverantwoording meting II 2011

Veldwerkverantwoording zzp-panel meting II 2011

	<i>absoluut</i>	<i>%</i>
Aantal beschikbare adressen	2.039	
Aantal benaderde adressen	2.039	
– Niet bruikbaar totaal	40	100,0
– Fax/infotoon	11	27,5
– Niet bereikbaar	21	52,5
– Fout/dubbel adres	2	5,0
– Bedrijf opgeheven	6	15,0
– Bruikbaar totaal	1.999	100,0
– Geslaagd interview via telefoon	1.637	81,9
– Voldoet niet aan criteria	52	2,6
– Weigering	68	3,4
– Antwoordapparaat	40	2,0
– Geen gehoor	42	2,1
– In gesprek	4	0,2
– Probeerafspraken	12	0,6
– Meer dan 7 belpogingen	140	7,0
– Overig	4	0,2
% participatie (=gesprek/gesprek+weigering)		96,1
Aantal belpogingen	7.658	

Bron: Stratus marktonderzoek.

BIJLAGE III Opzet van het panel

Telefonische enquête

Het panel wordt in de vorm van telefonische enquêtes uitgevoerd. In vergelijking met papieren enquêtes en internetenquêtes levert een telefonische enquête doorgaans een hoog responspercentage op. De betrouwbaarheid van de uitkomst is daardoor hoger en de representativiteit is beter te bewaken. Een ander belangrijk voordeel is dat ook duidelijk wordt welke respondenten geen zzp'er zijn. Op basis van dat gegeven kan een uitvalpercentage per sector/branche worden vastgesteld, waarmee het randtotaal (het feitelijke aantal zzp'ers per sector/branche) wordt berekend. Hiermee worden vervolgens wegingsfactoren vastgesteld, waarna de (gewogen) resultaten representatief zijn voor de populatie zzp'ers in Nederland. De actieve benadering – in vergelijking met bijvoorbeeld een open oproep tot deelname aan een internetpanel – zorgt verder voor het voorkomen van respondentbias: deelname van een niet-aselecte groep zzp'ers.

Samenstelling panel

Uit het adressenbestand van DM-CD zijn ondernemers geselecteerd die, getoet op de registratie-informatie, voldoen aan de eisen 1, 2 en 3 van de definitie (zie paragraaf 1.3). Voor de eisen 4, 5 en 6 is dat op voorhand niet duidelijk. Aan de respondenten zijn deze eisen in de vorm van selectievragen voorgelegd. Op basis van deze constatering is een correctie toegepast op de geregistreerde eenmanszaken en BV's zonder personeel in het Handelsregister, zodat een onderbouwde schatting kon worden gemaakt van de populatie zzp'ers.

In principe bestaat het panel uit circa 1.800 zzp'ers, verdeeld over 10 sectoren/branches. Omdat in de dienstverlening veel en sterk verschillende zzp'ers voorkomen, is een niet-proportionele steekproef getrokken met voldoende celvulling voor de subsectoren binnen de dienstverlening. Ter wille van een vergelijking is ook een groep overige ondernemers zonder personeel ondervraagd, circa 200 in totaal. Deze zogenoemde *ozp'ers* onderscheiden zich van zzp'ers, doordat zij voornamelijk goederen verkopen in plaats van zelfstandig eigen arbeid aan te bieden.

Onderhoud panel

Het panel wordt jaarlijks tijdens de eerste meting aangevuld. Daarbij is in 2011 tijdens de aanvulling meer rekening gehouden met de verdeling over een aantal kenmerken.

- Ten eerste is de verdeling over de sectoren specifiek in het oog gehouden.
- Ten tweede is er, zoals ook in de hoofdtekst opgemerkt, nu ook gebeld onder een groep zzp'ers die alleen met een mobiel nummer geregistreerd staan in het Basisregister bedrijven. Normaal gesproken blijft deze groep buiten het steekproefkader, omdat er voor 'direct marketing' doeleinden slecht onderscheid kan worden gemaakt tussen echte zelfstandigen en particulieren (de zogenaamde 'Makropasjeshouders').

- Ten derde is er meer rekening gehouden met het aandeel zzp'ers dat een BV voert (de zgn. DGA's). Het is aannemelijk dat deze groep op een aantal kenmerken en dus mogelijk ook afhankelijke variabelen afwijkt van de zzp'ers met een eenmanszaak. Op deze groep heeft in de eindfase van het veldwerk nog extra werving plaatsgevonden. Met behulp van poststratificatie is het aandeel BV in de streekproef gecorrigeerd.

Voor deze tweede meting zijn geen nieuwe respondenten benaderd en komt de totale respons onder de 2.000 respondenten uit (zie de volgende paragraaf voor de responsverantwoording).

Responsverantwoording meting II 2011

Van de 2.200 respondenten uit de voorjaarsmeting van 2011 waren er 2.040 (93%) bereid opnieuw mee te werken.

...uiteindelijk hebben hiervan 1.637 (82%) een compleet interview afgegeven.

Uit de laatste meting van 2010 zijn 2.040 respondenten benaderd die bij de vorige meting aangaven binnen een half jaar te mogen worden teruggebeld. In totaal is dus 93% van de panelleden uit het voorjaar van 2011 opnieuw benaderd. Bijlage II geeft een uitgebreid overzicht van de respons tijdens de najaarsmeting in 2011. In zijn geheel is de respons uitgekomen op 82%. Dit is zo hoog omdat het een meting onder bestaande panelleden betreft. De participatiegraad (het aantal volledige gesprekken binnen de groep die als geschikt geoordeeld is) is een graadmeter voor de kwaliteit van een panel. Deze is met 96,1% zeer hoog te noemen en geeft aan dat respondenten graag bereid zijn om mee te werken.

Van de overgebleven panelleden geeft 94% aan dat men binnen nu en een half jaar weer mag worden benaderd. Ook dat is een hoog percentage en draagt bij aan de continuïteit van het panel.

Weging

De resultaten zijn herwogen naar sector en rechtsvorm om een zo representatief mogelijk beeld te schetsen van alle zzp'ers.

In deze meting van het zzp-panel is de uitval beperkt gebleven tot de panelleden die niet meer telefonisch bereikbaar waren, de weigeraars en de groep die geen ondernemende activiteiten meer uitvoert (screen-outs). De uiteindelijke respons is per sector berekend en herwogen volgens de sectorale verdeling van zzp'ers in de populatie, zoals berekend in de eerste meting van 2011. De verdeling van respondenten over de onderscheiden sectoren en branches, zowel ongewogen (aantal gesprekken) als gewogen (aandeel populatie), is uiteengezet in tabel 9. Ten slotte is ook de ongewogen verdeling weergegeven van de controlegroep overige ondernemingen zonder personeel (ozp'ers). Het aantal is echter te beperkt om uitspraken te kunnen doen op het niveau van sectoren/branches. Bij de vergelijking met deze controlegroep van ozp'ers is van belang dat ozp'ers sterk vertegenwoordigd zijn in sectoren als de landbouw en de handel, horeca en reparatie. Het sectorale effect speelt dus een dominante rol bij de vergelijking met ozp'ers.

Bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten is het van belang om het volgende in acht te nemen. Voor de presentatie is zoals gebruikelijk gekozen voor de duiding in (vooral) percentages. Daarbij moet men zich realiseren dat bijvoorbeeld een uitkomst als '10% van de zzp'ers kent ernstige omzetproblemen', impliceert dat het ongeveer 35.000 personen betreft.

Tabel 9 Sectorverdeling van de respons naar rechtsvorm

	Ongewogen frequentie		Gewogen verdeling conform populatie		Ongewogen frequentie ozp'ers*
	BV	Eenmans zaak	BV	Eenmans zaak	
landbouw	1	77	0.3%	1.7%	75
industrie	5	111	0.6%	3.1%	38
bouw	8	142	2.2%	14.6%	7
handel, horeca, reparatie	4	76	1.3%	10.4%	66
transport, opslag, communicatie	8	133	0.6%	3.7%	8
ICT	16	132	0.7%	3.8%	10
overige zakelijke dienstverlening	61	155	5.1%	19.3%	3
zorg en welzijn	7	157	1.1%	6.5%	1
onderwijs en training	4	154	0.6%	4.1%	3
overige dienstverlening	19	151	3.2%	17.2%	5
Totaal	134	1.290	15.5%	84.5%	216

* Overige ondernemers zonder personeel (geen zzp'ers, verkopen voornamelijk goederen/producten).

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Kanttekeningen bij instrumenten en resultaten

Een belangrijke kanttekening betreft het grotendeels ontbreken van stoppers. Uit gegevens van het CBS en de KvK¹ blijkt dat in 2009 veel meer ondernemingen (ook van zzp'ers) gestopt zijn dan in andere jaren. Dit aspect blijft in dit rapport onbelicht. Zeker wanneer het gaat om zaken als omzetoontwikkeling is dit een belangrijk gegeven. De resultaten hebben immers alleen betrekking op die zzp'ers die op het moment van bellen nog actief zijn. Aan diegenen die aangaven te zijn gestopt, is gevraagd of zij in een later stadium bereid zijn mee te werken aan een onderzoek onder stoppers. Er kan dan bijvoorbeeld worden onderzocht hoeveel stoppers opnieuw zijn gestart of een baan in loondienst hebben gevonden. Dat laatste kan natuurlijk ook de reden zijn geweest om te stoppen. Een dergelijk onderzoek kan pas plaatsvinden als een voldoende aantal stoppers bereid is gevonden mee te werken.

Kanttekening: de verschuiving van zzp'ers en ozp'ers

Een tweede kanttekening betreft de hardheid van het onderscheid tussen zzp'ers en ozp'ers. Dit onderscheid is gebaseerd op het antwoord van de

¹ Zie o.a.: NRC Handelsblad, /20.000 zzp'ers staken eigen bedrijf/. www.nrc.nl, 18-1-2010 en CBS, /Meer zelfstandigen zonder personeel geven er de brui aan/. 20 januari 2010.

zelfstandige op de vraag of hij voornamelijk goederen verkoopt (de ozp'ers) of voornamelijk eigen arbeid en diensten aanbiedt (de zzp'ers).

In deze najaarsmeting was de verschuiving nog maar zeer beperkt. Slechts 39 respondenten die eerder nog aangaven voornamelijk goederen te verkopen, zeggen nu voornamelijk diensten aan te bieden. Vice versa is dit eveneens 39. Verschuivingen worden grotendeels veroorzaakt door een combinatie van verschillende werkzaamheden. Een kunstschilder bijvoorbeeld die naast schilderdiensten ook zijn/haar schilderijen verkoopt. Hetzelfde geldt voor iemand die opleidingen verzorgt voor nagelstylisten en tevens een groothandel in nagelproducten heeft. Uiteindelijk is met een verschuiving van maximaal 4,5% de robuustheid van deze indicator niet in het geding.

Kanttekening: vergelijkbaarheid van de controlegroep ozp'ers

Ter wille van een vergelijking is de groep ozp'ers in het panel betrokken. Indien relevant worden in het rapport vergelijkingen gemaakt tussen zzp'ers en ozp'ers. Ozp'ers zijn (door de beperkte rol in het onderzoek) echter niet via een gestratificeerd steekproefplan getrokken en worden (door de beperkte omvang) ook niet herwogen. Uit tabel 9 blijkt echter dat de groep ozp'ers wordt gedomineerd door ondernemers uit de landbouw en de handel, horeca en reparatie (beide circa 33%). Een dergelijke dominantie is niet vreemd, want de trefkans¹ op ozp'ers in deze sectoren ligt ook vele malen hoger dan in de dienstverlenende sectoren. Bij aangetroffen verschillen in de hoofdtekst tussen zzp'ers en ozp'ers, is de verklaring hiervoor dikwijls terug te voeren op sectoreffecten. Deze constatering is wezenlijk voor een juiste interpretatie van de resultaten.

Kanttekening: vergelijkbaarheid met voorgaande jaren

In het panel is deze keer extra zorg besteed aan de aanvulling. Door nu ook zelfstandigen te benaderen die alleen met een mobiel nummer in het Basisregister bedrijven geregistreerd staan, is beoogd om meer representativiteit te brengen in het panel. Een vergelijking tussen de kenmerken van mobiel en vast geregistreerde zzp'ers² suggereert dat voorzichtigheid geboden is bij de vergelijking van resultaten uit voorgaande metingen. Nadere analyse heeft echter uitgewezen dat de verschuivingen op te verklaren variabelen te verwaarlozen zijn. Door herweging van het voorgaande panel naar de leeftijdsverhouding, zoals die in het huidige panel bekend is, zijn de resultaten van variabelen uit 2010 opnieuw uitgedraaid.³ Hieruit zijn nagenoeg geen verschuivingen met de oorspronkelijke waarnemingen gebleken. De oorspronkelijke resultaten geven dus amper een vertekend beeld en kunnen dus goed worden gebruikt voor vergelijking in de tijd. In het verdere verloop van het zzp-panel kan met de verrijking door mobiele nummers nu worden uitgegaan van een representatiever beeld van de populatie zzp'ers.

¹ Dit is geconstateerd bij de berekening van uitvalspercentages naar sector.

² Vries, N.E. de, W.J. Liebrechts & P.J.M. Vroonhof (2011). *op. cit.*

³ Parallelle inkomens, omzet, tevredenheid arbeidsomstandigheden, autonomie in het eigen werk, reserveringen voor inkomen op de oude dag, etc.

BIJLAGE IV Analyse tijdsbesteding

Tabel 10 Ontwikkeling tijdsbesteding 2010 vs. 2011 (n=648)

		<i>Gemiddelde tijdsbesteding najaar 2011</i>				
		<15 u/wk	15 tot 25 u/wk	25 tot 40 u/wk	40 tot 60 u/wk	≥60 u/wk
<i>Gemiddelde tijdsbesteding najaar 2010</i>	<15 u/wk	18%	47%	29%	6%	0%
	15 tot 25 u/wk	8%	52%	30%	11%	0%
	25 tot 40 u/wk	3%	9%	42%	40%	6%
	40 tot 60 u/wk	1%	1%	4%	58%	36%
	≥60 u/wk	1%	2%	0%	23%	74%
	Totaal	3%	10%	18%	42%	28%

Bron: EIM zzp-panel 2011.

Uit tabel 10 is duidelijk op te maken dat zzp'ers in 2011 vaker aangaven meer uren in het bedrijf te hebben gestoken dan in 2010. Ter illustratie: van de respondenten die in 2010 nog 15 tot 25 uur per week besteedden in hun bedrijf, geeft nu 30% aan 25 tot 40 uur in hun bedrijf te steken versus 8% die minder dan 15 uur is gaan werken. Dit beeld is consistent over de klassen.

BIJLAGE V Vragenlijst en routing

Variabele	Vraagstelling/Omschrijving	Routing
BLOK WA SCREENING		
WA01	Heeft u op dit moment een eigen onderneming of voert u zelfstandig ondernemende activiteiten uit?	Allen
WA03	Heeft u personeel in dienst?	Allen
WA04	Heeft (een deel van) het personeel een vast dienstverband of uitzicht hierop?	Indien personeel in dienst (WA03 = 1)
BLOK WB KENMERKEN		
WB02	Verkoopt u vooral goederen of biedt u vooral uw arbeid of diensten aan?	Allen
WB03@	Kunt u in één zin aangeven wat voor goederen u verkoopt?	Indien geen arbeid/diensten meer
WB04@	Kunt u in één zin aangeven wat voor arbeid u uitvoert of welke diensten u levert?	Indien geen goederen meer
BLOK WC INKOMENSPROPOSITIE EN BEDRIJFSVOERING		
WC01	Hoe hoog schat u de omzet van uw onderneming in 2011?	Allen
WC02	Kunt u aangeven of dit hoger of lager is dan in 2010?	Allen
WC03	Kunt u aangeven wat uw verwachting is van de omzet van uw onderneming in 2012?	Allen
WC04	Wat is op dit moment bij benadering uw netto maandinkomen dat u gemiddeld genomen met uw bedrijf verdient?	Allen
WC05	Kunt u aangeven welk percentage van het totale gezinsinkomen afkomstig is van uw onderneming?	Allen
WC06	Hoe kwalificeert u de prijs die of het tarief dat u uw klanten in rekening brengt?	Allen
WC07	Is de prijs die of het tarief dat u in 2011 in rekening brengt ten opzichte van 2010:	Allen
WC08	Zijn uw opdrachtgevers overwegend particulieren of overwegend bedrijven/organisaties?	Allen
WC09	Zijn uw opdrachtgevers voornamelijk afkomstig uit het bedrijfsleven of van de overheid?	Indien bedrijven/organisaties (WC08 = 2)
WC10	Ondervindt u negatieve gevolgen van de huidige moeilijke economische omstandigheden?	Allen
WC11	Welke maatregelen gaat u in 2012 nemen om deze negatieve gevolgen het hoofd te bieden?	Indien negatieve gevolgen (WC10 = 1)
WA07	Hoeveel uur per week besteedt u gemiddeld aan uw bedrijf, inclusief de tijd die u aan acquisitie, ontwikkeling of product vernieuwing besteedt?	Allen
WC12	Kunt u een inschatting geven van het gemiddeld aantal declarabele uren per week dat u besteedt aan uw bedrijf?	Indien aanbod van arbeid (WB02 = 2)
WC13	Hoeveel zou het gemiddeld aantal declarabele uren per week zijn zonder de huidige moeilijke economische omstandigheden?	Indien arbeid en negatieve gevolgen (WB02 = 2 en WC10 = 1)
WC14	Bent u het eens of oneens met de volgende stelling? 'Voor het bepalen of men recht heeft op zelfstandigenaftrek is het beter om uit te gaan van een omzetcriterium van 10.000 euro per jaar in plaats van het urencriterium van 1225 uur per jaar.'	Allen
BLOK WD/WE OVERIGE ASPECTEN VAN DE BEDRIJFSVOERING		
WD01	Wat is de werklocatie van waaruit u als zzp'er actief bent?	Allen
WD02	Heeft u behoefte aan een andere werklocatie dan uw woonadres?	Indien werkzaam vanuit huis (WD01 = 1)
WE01	Heeft u in de afgelopen drie jaar zelf nieuwe producten of diensten op de markt gebracht?	Allen
WE02	Heeft u in de afgelopen drie jaar in uw eigen werk-, productie- of leveringsmethoden verbeteringen of vernieuwingen doorgevoerd?	Allen

Variable	Vraagstelling/Omschrijving	Routing
BLOK OH ONDERNEMENDE HOUDING		
OH01	Heeft u voor het opzetten van uw bedrijf een ondernemingsplan opgesteld of laten opstellen?	Allen
OHST1_1	Ik kom met nuttige, nieuwe ideeën.	Allen
OHST1_2	Ik voer mijn werk op een vernieuwende manier uit.	Allen
OHST1_3	Ik doe dingen vaak op een unieke manier.	Allen
OHST1_4	Ik vermijd risico's.	Allen
OHST1_5	Ik neem deel aan activiteiten die een kans hebben te mislukken.	Allen
OHST1_6	Ik blijf liever een stap voor in plaats van te reageren op veranderingen.	Allen
OHST1_7	Ik handel meteen als zaken mij niet aanstaan.	Allen
OHST1_8	Ik neem me voor om veranderingen door te voeren voordat ze noodzakelijk zijn.	Allen
OHST1_9	Ik ben optimistisch over mijn toekomst.	Allen
OH02	Zijn er volgens u in de komende zes maanden goede kansen om een nieuw bedrijf in uw woonplaats op te richten?	Allen
OH03	Heeft u de kennis, vaardigheden en ervaring die nodig zijn om nieuwe bedrijfsactiviteiten te starten?	Allen
OH04	Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven in hoeverre u iemand bent, die bereid is om risico's te nemen?	Allen
OH05	Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven in hoeverre u iemand bent, die bereid is af te zien van iets vandaag, om daar in de toekomst voordeel van te hebben?	Allen
OHST6_1	Ik ontwikkel nieuwe processen, diensten of producten.	Allen
OHST6_2	Ik vind nieuwe manieren uit om mijn taken zo goed mogelijk uit te voeren.	Allen
OHST6_3	Ik pak nieuwe projecten of activiteiten op een voorzichtige manier aan.	Allen
OHST6_4	Ik doe geen dingen die kans hebben te mislukken.	Allen
OHST6_5	Ik neem vooraf bekende risico's ondanks de mogelijkheid dat het kan mislukken.	Allen
OHST6_6	Ik anticipeer op toekomstige problemen, behoeften en veranderingen.	Allen
OHST6_7	Ik neem initiatief om nieuwe projecten te starten.	Allen
OHST6_8	Mijn leven wordt bepaald door mijn eigen daden, niet door anderen of door het toeval.	Allen
OHST6_9	Ik houd van situaties waarin ik kan concurreren met anderen.	Allen
OH07	Besteedt u de administratie geheel of gedeeltelijk uit aan externen?	Allen
OH08_01	Ik en/of mijn partner beschikken over de boekhoudkundige kennis om het zelf te doen.	Indien administratie zelf (OH07 = 2)
OH09	Doet u de acquisitie geheel zelf?	Indien arbeid (WB02 = 2)
OH10	Welke andere partijen zijn bij uw acquisitie betrokken?	Indien arbeid (WB02 = 2) en acquisitie met anderen OH09 = 2 of 3)
OH11	Waarom doet u de acquisitie niet geheel zelf?	Indien arbeid (WB02 = 2) en acquisitie met anderen OH09 = 2 of 3)
AFSLUITING		

Bron: EIM zzp-panel 2011.

De resultaten van het Programma MKB en Ondernemerschap worden in twee reeksen gepubliceerd, te weten: Research Reports en Publieksrapportages. De meest recente rapporten staan (downloadbaar) op: www.ondernemerschap.nl.

Recente Publieksrapportages

A201203	22-5-2012	Duurzaam ondernemen in het kantoorhoudende MKB
A201202	16-4-2012	Vergrijzing en ondernemerschap
A201201	4-4-2012	Hoe werken bedrijven samen in projecten?
A201113	22-11-2011	Ondernemen in de Sectoren 2011
A201112	22-11-2011	Zelfbewust een Zelfstandige Positie
A201111	21-9-2011	Kerngegevens MKB 2011
A201110	25-8-2011	Financieringsmonitor 2011
A201109	22-8-2011	Arbeidsproductiviteitstrends in klein-, midden- en grootbedrijf 1995-2015
A201108	14-7-2011	Global Entrepreneurship Monitor 2010 The Netherlands
A201107	19-5-2011	Ondernemen voor de toekomst
A201106	27-4-2011	Trendstudie MKB en Ondernemerschap: Synthese
A201105	20-4-2011	Uitvinders in Nederland
A201104	28-4-2011	Kleinschalig Ondernemen 2010
A201103	10-3-2011	Trendstudie MKB en Ondernemerschap
A201102	8-3-2011	Monitor vrouwelijk en etnisch ondernemerschap 2010
A201101	5-1-2011	Startende ondernemers
A201012	8-12-2010	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid
A201011	16-11-2010	Global Entrepreneurship Monitor 2009 The Netherlands
A201010	9-11-2010	Ondernemen in de sectoren 2010 – 10 brochures
A201009	14-10-2010	De arbeidsmarkt van Midden-Nederland
A201008	14-10-2010	Monitor Inkomens Ondernemers
A201007	30-9-2010	Stand van Zaken Zonder Personeel
A201006	23-6-2010	Internationale benchmark ondernemerschap 2010
A201005	31-5-2010	Bedrijfsbeëindigingen in het kleinbedrijf
A201004	april 2010	Octrooien in Nederland
A201003	12-4-2010	Ondernemen voor anderen!
A201002	15-2-2010	Een kwestie van ondernemen
A201001	11-1-2010	Innovatief ondernemerschap in detailhandel, horeca en ambacht
A200918	1-12-2009	Slim en gezond afslanken
A200917	2-11-2009	Ondernemen in de Sectoren
A200916	30-10-2009	Springen over de Grens
A200915	17-8-2009	Criminaliteitspreventie door kleine bedrijven
A200914	16-6-2009	Global Entrepreneurship Monitor 2008 The Netherlands
A200913	15-5-2009	Internationale benchmark ondernemerschap 2009
A200912	20-5-2009	Kleinschalig Ondernemen 2009

A200911	3-4-2009	Kopstaartbedrijven
A200910	1-4-2009	Ondernemerschap in de wijk
A200909	27-3-2009	Van werknemer tot ondernemer
A200908	half juni 2009	Review: Internationalisering van het Nederlandse MKB
A200907	24-3-2009	Monitor Inkomens Ondernemers
A200906	19-3-2009	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid
A200905	17-3-2009	Afhankelijkheid in de metaalsector
A200904	12-3-2009	Beter inzicht in multicultureel ondernemerschap
A200903	5-2-2009	Ten years entrepreneurship policy: a global overview
A200902	13-1-2009	Toekomst concurrentiepositie MKB
A200901	13-1-2009	MKB in regionaal perspectief
A200815	19-12-2008	Succes met samenwerking
A200814	16-12-2008	Tijdelijke samenwerkingsverbanden in het Nederlandse MKB
A200813	8-12-2008	Sociaal ondernemerschap
A200812	8-12-2008	Ondernemen in de Sectoren
A200811	28-10-2008	Ondernemerschap in de zorg
A200810	23-9-2008	In- en uitstroom in de detailhandel
A200809	8-9-2008	Internationale benchmark ondernemerschap
A200808	3-9-2008	Nalevingskosten van wetgeving voor startende bedrijven
A200807	september 2008	Stimulering van ondernemerschap in middelgrote gemeenten
A200806	18-9-2008	HRM-beleid in het MKB
A200805	8-7-2008	Global Entrepreneurship Monitor 2007 The Netherlands
A200804	14-7-2008	Kleinschalig Ondernemen 2008
A200803	26-6-2008	Ondernemerschap in de regio
A200802	27-3-2008	Herstructurering van winkelgebieden
A200801	25-2-2008	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid
A200714	21-12-2007	Technologiebedrijven in het MKB
A200713	19-12-2007	MKB in regionaal perspectief
A200712	15-11-2007	Voor het gewin of voor het gezin?
A200711	7-11-2007	Van onbemand tot onmisbaar
A200710	25-10-2007	Ondernemen in de Sectoren
A200709	13-9-2007	Ondernemerschap in het primair en voortgezet onderwijs
A200708	21-6-2007	Kleinschalig Ondernemen 2007
A200707	21-6-2007	Global Entrepreneurship Monitor 2006 Nederland
A200706	13-6-2007	Een eigen bedrijf: loon naar werken?
A200705	10-5-2007	Internationale benchmark ondernemerschap
A200704	5-4-2007	Dat loont!
A200703	5-3-2007	Bedrijvendynamiek en werkgelegenheid
A200702	1-3-2007	Flexibele arbeid in het MKB
A200701	8-1-2007	Entrepreneurship in the Netherlands; High growth enterprises; Running fast but still keeping control
A200613	8-1-2007	Geef richting, geen regels!